

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Педагогічний факультет
Кафедра спеціальної освіти

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД БАТЬКІВ ДІТЕЙ З
ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ
ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ**

Кваліфікаційна робота (проект)
На здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: здобувачка другого
(магістерського) рівня вищої освіти
09-292М групи
Спеціальності 016 Спеціальна освіта
Освітньо-професійної (наукової)
Програми Спеціальна освіта
Чайка Ганна Сергіївна
Керівник: к.психол.н., доцентка Ляшко
В.В.
Рецензент: к.б.н, доцентка Васильєва Н.О.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти проблеми психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами в освітньому закладі	7
1.1. Проблема психолого-педагогічного супроводу у науковій педагогічній і психологічній літературі.....	7
1.2. Особливості та характеристика родини, що виховує дитину з ООП.....	11
1.3. Специфіка взаємодії батьків дитини з ООП та спеціалістів освітнього закладу.....	17
1.4. Організаційні напрями роботи фахівців в інклюзивному освітньому просторі.....	25
РОЗДІЛ 2. Емпіричне дослідження батьківської спільноти інклюзивного класу	30
2.1. Обґрунтування методики дослідження типових труднощів родин, що виховують дитину з ООП в інклюзивному освітньому просторі.....	30
2.2. Результати дослідження та їх аналіз.....	36
РОЗДІЛ 3. Психолого-педагогічні засади роботи з батьками в інклюзивному освітньому просторі	45
3.1. Форми організації та етапність роботи з батьками в умовах інклюзивного освітнього простору.....	45
3.2. Програма роботи з батьками, які виховують дитину з ООП.....	58
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сім'я - це перший соціальний інститут, до якого потрапляє дитина з народження і перебуває довгий період. За його допомогою дитина починає пізнавати навколишній світ та адаптуватися у ньому. Проблеми, що виникають у сім'ї з появою дитини з особливими освітніми потребами (ООП), сильно впливають не тільки на психічний та емоційний стан батьків, а й на стан дітей.

Сім'я, яка виховує дитину з особливими освітніми потребами (ООП), поставлена в особливі умови у суспільстві та по відношенню до дитини. У процесі своєї життєдіяльності сім'я стикається з проблемами, більшість з яких невластиві і нетипові для дітей з нормотиповим розвитком. Виховання дитини з ООП ускладнює функціонування сім'ї, ставить її членів перед необхідністю протистояти несприятливим змінам [11].

Вплив хронічної стресової ситуації; проблеми прийняття дитини з ООП, налагодження взаємин усередині сім'ї; недостатність знань про особливості розвитку дитини та умінь, що дозволяють здійснити корекційно-розвиваючу роботу; недостатньо високий культурно-освітній рівень батьків; низький рівень благополуччя сімей. Весь цей спектр проблем спричиняє спотворенню функцій сім'ї, а також порушенню внутрішньосімейних та дитячо-батьківських відносин [3].

Проблемі комплексного підходу до питання про психолого-психологічну адаптацію сімей з дитиною з ООП, присвячені дослідження зарубіжних авторів Д. Добсон, Р. Скіннер, Д. Клінгз, Н. Фінні, К. Флейк-Хобсон та ін. Проблеми дитячо-батьківських відносин у сім'ях, які виховують дитину з ООП, частково представлено на роботах Богданової Т.Г., Захарова А.І., Корсунський Б.Д., Мазуровий Н.В., Мастюкової Є.М., Смирнової О.М., Маллера А.Р., Співаковської А.С., Шипіциною Л.М. та ін.

Цій проблемі присвячені роботи таких авторів, як Добровольської Т.А., Семаго М.М., Левченко І.Ю., Ткаченко В.В., Баєнської Є.Р. та інших.

Проте питанням змісту психолого-педагогічного супроводу сім'ї молодшого школяра з ООП у науковій літературі приділяється, на наш погляд, недостатня увага.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами : дослідження кваліфікаційної роботи виконані відповідно до напрямку науково-дослідної роботи кафедри спеціальної освіти Херсонського державного університету «Зміст і технології навчання в системі спеціальної освіти та інклюзивному освітньому середовищі» № 0119U101727 від 22.11.2019 р.

Мета дослідження – визначити зміст, форми, етапність системи психолого-педагогічного супроводу родини молодшого школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Завдання дослідження:

- розкрити стан розробленості проблеми у психологічній літературі та педагогічній теорії й практиці та уточнити сутність основних понять;
- визначити систему організації психолого-педагогічної роботи з батьками, що виховують дитину з особливим освітніми потребами у освітньому закладі, розкрити сутність та її зміст;
- здійснити констатувальне дослідження та визначити стан дитячо-батьківських відносин у родинях, що виховують дітей з особливими освітніми потребами;
- виокремити форми та методи психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому просторі.

Об'єкт дослідження: система організації психолого-педагогічної діяльності із супроводу родини дитини з ООП в інклюзивному освітньому просторі.

Предмет дослідження: Психолого-педагогічні засади супроводу батьків молодших школярів з ООП в інклюзивному освітньому просторі.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз педагогічної, психологічної, філософської літератури для розкриття сутності й особливостей процесу психолого-педагогічної роботи з батьками дітей з ООП та визначення основних наукових понять; синтез, абстрагування й конкретизація – для обґрунтування системи організації психолого-педагогічної роботи з батьками дітей з ООП; емпіричні: опитування, анкетування, бесіда, тестування, методи спостереження (пряме, опосередковане спостереження), аналіз, систематизація та узагальнення інформації з метою вивчення стану психолого-педагогічної роботи з батьками дітей з ООП; методи математичної обробки для інтерпретації результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів: в результаті аналізу спеціальної та психолого-педагогічної літератури було уточнено змістове наповнення явища супровід родини дитини з ООП, адаптація батьків до життєвих умов ускладнених народженням дитини з ООП, психолого-педагогічні засади роботи з батьками спеціалістів закладу та розкрито їх суть; узагальнено категоріальний апарат феномену „психолого-педагогічна робота з батьками дітей з ООП та на основі сутнісних характеристик суб’єктів психолого-педагогічної взаємодії розроблено систему організації такої роботи соціального педагога.

Апробація результатів дослідження відбувалася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України» яка відбулась на базі педагогічного факультету Херсонського державного університету 23-24 березня 2023 року.

Публікації: Особливості засвоєння соціальних ролей учнями з особливими освітніми потребами. Збірник Всеукраїнської науково-

практичної конференції «Інтеграція науки і практики в умовах модернізації спеціальної освіти України», Херсонський державний університет 23-24 березня 2023 року. С 294-299.

Структура роботи: кваліфікаційна робота викладена на 74 сторінках друкованого тексту, з них 68 – основного. Складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (55 назв).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ЗАКЛАДІ

1.1. Проблема психолого-педагогічного супроводу у науковій педагогічній і психологічній літературі

На сучасному етапі розвитку суспільства є досить велика група дітей шкільного віку з особливими освітніми потребами (ООП), які мають певні порушення розвитку або розладів поведінки, що призводять до соціальної дезадаптації але можуть бути включені до інклюзивного освітнього простору.

У зв'язку з цим постає проблема навчання дітей, які мають труднощі у створенні своєї навчальної, комунікативної діяльності, поведінки з наявних особливостей їх розвитку. При цьому необхідно розуміти, що кожній дитині потрібно створювати сприятливі умови для її розвитку, які враховуватимуть її індивідуальні особливості та потреби.

Значний внесок у розвиток психолого-педагогічного напрямку вивчення сім'ї зробили відомі вітчизняні науковці Безпалько О.В., Баєнської Є.Р. Бех І.Д., Варга А.Я., Виготський Л.С., Добровольська Т.А., Захаров А.І, Зверєва І.Д, Кан-Калик В.А, Ковальов С.М, Кравець В.П., Левченко І.Ю., Семаго М.М., Сластенін В.А., Столін В.В, Ткаченко В.В., Черніков Л.А. та інші.

Якщо дитині поставили певний діагноз, перед її батьками рано чи пізно постає питання: «Що робити?» Відповідь, як правило, така: «Вам обов'язково треба займатися з психологом». У традиційному розумінні заняття з психологом припускають, що в дитсадку, школі куди водять

дитину, з нею якийсь час працює психолог. При цьому батьки очікують, що досить швидко можна побачити перші результати цих занять.

Досвід практичної роботи з такими дітьми та їхніми батьками показує, що найкращою формою психологічної допомоги цієї категорії дітей є психологічний супровід.

Під психолого-педагогічним супроводом осіб з ООП можна розуміти комплексну технологію психолого-педагогічної підтримки та допомоги учню та його батькам у вирішенні завдань, пов'язаних з розвитком, навчанням, вихованням, соціалізацією з боку фахівців різного профілю [20].

Метою психологічного супроводу вважається створення умов для успішного психологічного та особистісного розвитку дитини в цій соціальній ситуації розвитку.

Чим раніше починається робота з дитиною, яка має порушення розвитку, тим вищі її шанси на адаптацію та соціалізацію в суспільстві. Діти досягають значних результатів у руховому та пізнавальному розвитку, формуванні комунікативних навичок, необхідних у повсякденному житті. Діти навчаються встановлювати позитивні стосунки із членами своєї сім'ї та іншими людьми [24].

Об'єктами психолого-педагогічного супроводу є не тільки сама дитина, а й її батьки, а також інші значущі для дитини дорослі та діти. Всі зусилля фахівців можуть бути зведені нанівець, якщо батьки самі не включатимуться до допомоги дитини. Тому у своїй роботі фахівці орієнтуються насамперед на сім'ю. Психологічне консультування проводиться із батьками, педагогами [30].

Супровід родин, що мають дитину з ООП в освітньому процесі визначається як «цілісна системно організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні та педагогічні умови для успішного

навчання та психологічного розвитку дитини ООП у інклюзивному освітньому середовищі» [30].

Мета та зміст психолого-педагогічного супроводу родин дітей з ООП – це сприяння повноцінному розвитку та самореалізації дітей, які мають ті чи інші порушення, допомогу в освоєнні ними загальноосвітньої програми. Набуття найважливіших соціальних навичок з урахуванням особливостей учнів у пізнавальному, фізичному, емоційному розвитку [15].

Психолого – педагогічний супровід родин дітей з ООП, покликаний вирішувати ряд завдань [8, 15]:

- Створення адаптивного освітнього середовища, що забезпечує задоволення як загальних, так і особливих освітніх потреб родини дитини з ООП;

- Забезпечення індивідуального педагогічного підходу до родини дитини з ООП з урахуванням специфіки та виразності порушення розвитку, соціального досвіду, індивідуальних та сімейних ресурсів;

- Побудова навчання особливим чином - з виділенням спеціальних завдань, розділів змісту навчання, а також методів, прийомів та засобів освітніх завдань;

- Інтеграція процесу освоєння знань та навчальних навичок та процесу розвитку соціального досвіду, життєвих компетенцій;

- Забезпечення сприяння дитині та її сім'ї, допомоги педагогам;

- Координація та взаємодія спеціалістів різного профілю та батьків, залучених у процесі освіти;

Важливим чинником соціалізації є спільні заходи для дітей із ООП та дітей з нормотиповим розвитком. Усі заходи, які проводяться з дітьми та з батьками в школі та за її межами сприяють розкриттю потенційних можливостей, успішної соціалізації у колі однолітків із нормою розвитку, вибудовуванню позитивних взаємин з людьми [1].

Зазначимо, що важливим аспектом психологічного супроводу є підготовка педагогів до роботи з дітьми даної категорії та їхніми батьками. Необхідний достатній рівень емпатійності педагогів, спрямованості на співпрацю та демократичний стиль спілкування.

Психолого – педагогічна підтримка родини та соціальна адаптація дітей з ООП у школі відбувається поетапно [1, 29]:

I етап. Діагностика дитини та її сім'ї, визначення механізмів захисту дитини з ООП у проблемних ситуаціях.

II етап. Складання спеціалістами на основі карток реабілітації, індивідуальних програм супроводу для кожної родини та дитини з ООП, де спеціалістами визначається індивідуальний освітній маршрут.

III етап. Упорядкування плану роботи фахівців освітнього закладу з батьками дітей з ООП.

IV етап. Безпосередня робота з дітьми з ООП та їх батьками.

V етап. Підсумкова діагностика. Аналіз досягнення мети.

Основним завданням сімейного виховання є створення умов для повноцінного розвитку дитини, виховання такої особистості, яка може існувати у суспільстві. На кожному віковому етапі сімейне виховання реалізує свої завдання. У процесі виховання дитини з ООП завдання сімейного виховання конкретизуються з урахуванням структури дефекту дитини [34].

На жаль, у багатьох сім'ях, які виховують дитину з ООП, ці завдання реалізуються у спотвореному вигляді або не реалізуються зовсім. Однією з найвагоміших причин порушення процесу виховання в сім'ї, яка має дитину з ООП, є низький рівень психолого-педагогічної культури батьків.

Батьки, які виховують дитину з порушеннями у розвитку, повинні знати психологічні особливості її розвитку, а й мати певні вміння і навички, які можуть застосовувати у процесі цілеспрямованого виховного

впливу. Оскільки успіх роботи з дитиною багато в чому залежить від рівня педагогічних та психологічних знань та умінь, що спостерігається у батьків з ООП.

Сім'я грає величезну роль системі комплексної реабілітації дитини з особливими освітніми потребами. Метою супроводу є створення сприятливих умов, що забезпечують можливість позитивного розвитку дитини та самореалізації батьків. Психолого-педагогічне супровід здійснюється у системі заходів, вкладених у надання допомоги та підтримки сім'ї дитини з ООП.

2.2. Особливості та характеристика родини, що виховує дитину з ООП

Сім'я дитини з ООП – це сім'я з особливим статусом, особливості та проблеми якої визначаються не лише особистісними особливостями всіх її членів і характером взаємин між ними, а й більшою зайнятістю вирішенням проблем дитини, закритістю сім'ї для зовнішнього світу, дефіцитом спілкування, частою відсутністю роботи у матері [22, 44, 47 та ін.].

Сучасний підхід до сім'ї, яка виховує дитину з ООП, розглядає її як реабілітаційну структуру, з можливостями по створення сприятливих умов його розвитку та виховання. Для сім'ї характерними є функції - розвиваюча функція, реабілітаційна корекційна функція, компенсуюча функція [12]:

Функції сім'ї, яка виховує дитину з ООП, можуть бути порушені під впливом низки факторів, у тому числі особливості особистості її членів та взаємовідносин між ними, умови життя сім'ї, порушення її структури та ін.

Основні етапи життєвого циклу сім'ї, яка виховує дитину з ООП [25]:

- народження дитини: отримання інформації про захворювання дитини та особливості його перебігу, емоційне прийняття та адаптація до даної проблеми;
- дошкільний вік дитини: організація лікування, реабілітації, навчання та виховання дитини;
- шкільний вік дитини: прийняття рішень про форму шкільного навчання;
- підлітковий вік дитини: прийняття хронічної природи захворювання дитини; вирішення проблем ізоляції від однолітків;
- період «випуску»: ухвалення рішення про відповідне місце проживання дитини [46].

Таким чином, родина, в якій виховується і росте дитина з ООП - це особливий об'єкт для уваги всіх фахівців.

Народження дитини з ООП – це серйозна проблема для сім'ї, життя якої характеризується такими особливостями [37]:

- Матір і батько більшу частину часу перебувають у стані емоційного напруження;
- відчувають почуття страху та невпевненість за майбутнє свого дитини;
- прагнуть приховати від оточуючих факт народження «особливого дитини», обмежують коло зовнішніх контактів, знижується соціальний статус сім'ї;
- можливості дитини не відповідають очікуванням батьків, внаслідок чого у них виникає нервозність, незадоволеність;
- порушуються внутрішньосімейні взаємини;

Основними проблемами сім'ї, яка виховує дитину з ООП є [37]:

- медичні проблеми: отримання інформації про захворювання дитини та особливості її перебігу, прогноз, пошук можливостей додаткового консультування дитини;

- фінансові труднощі: в сім'ї, яка виховує дитину з ООП. Це обумовлено вимушеною неучастю багатьох матерів у громадському виробництві;

- оформленням скороченого робітника дня;

- вимушеною зміною роботи нерідко із втратою заробітної плати тощо;

– проблема виховання, навчання та догляду за дитиною, полягає в таких труднощах як:

- підготовка дитини до школи та допомога у її навчанні, особливо під час навчання вдома;

- організацією дозвілля та ігрової діяльності дитини, сприяють розвитку чи компенсації порушених функцій, гармонійного розвитку особистості;

- придбання та встановлення у будинку спеціального обладнання;

– соціально-професійні проблеми сім'ї – це підвищення батьками дитини з ООП свого освітнього рівня;

- відмова від реалізації професійних планів; вимушені перерви у роботі на період лікування та для організації догляду за дитиною;

- зміна характеру роботи з урахуванням інтересів дитини;

- формування укладу життя сім'ї, підлеглого інтересам дитини;

- проблеми з організацією дозвілля; госпіталізації, отримання путівок до санаторії тощо;

- напруга в взаєминах батька та матері через необхідність вирішення всіляких проблем; відходом одного з батьків із сім'ї;

- негативним сприйняттям з боку навколишніх фізичних вад дитини [47].

Дослідження проблем сім'ї, яка виховує дитину з обмеженими можливостями, способів психологічної допомоги батькам таких дітей,

виявлення значущості цієї допомоги є дуже важливими та актуальними проблемами у сучасному суспільстві.

В даний час кількість дітей з ООП суттєво зросла, а отже, і збільшилася потреба у допомозі сім'ям, які їх виховують.

І, як відомо, сім'я – це первинний осередок суспільства, що є основою виховання дитини і найпершою соціальною середовищем, у яку він потрапляє. Це означає вивчення проблем сім'ї, яка виховує дитину з ООП, способів психологічної допомоги батькам таких дітей, виявлення значущості цієї допомоги є дуже важливими та актуальними проблемами в сучасне суспільство [30, 50].

Найчастіше батьки вважають, що народження дитини з ООП це «вердикт», що цю дитину навчити буде неможливо, і вона буде «обузою». Вся проблема в тому, що батьки не бачать позитивних перспектив, які довго не можуть впоратися з пережитим шоком.

Холостова Є.І. виділяє п'ять моделей поведінки батьків при появі дитини з ООП представлених нами у таблиці 1.1[39]:

Таблиця 1.1

Моделі поведінки батьків при появі дитини з ООП

	назва	характеристика
1	Прийняття дитини з ООП.	За цієї моделі поведінки батьки приймають дитину з ООП, адекватно оцінюють її та виявляють по відношенню до дитини справжню відданість. У батька та матері не проявляються видимі почуття провини чи неприязні до дитини. Головним девізом вважається: «необхідно досягти якнайбільше там, де можливо». Найчастіше віра у власні сили та здібності дитину надають таким батькам душевну силу та підтримку.

2	Реакція заперечення	заперечується, що дитина страждає на дефект. Плани щодо освіти та професії дитини свідчать про
---	---------------------	--

Продовження таблиці 1.1

		тому, що батьки не приймають і не визнають для своєї дитини жодних обмежень. Дитину виховують у душі надзвичайного честолюбства та наполягають на високій успішності його діяльності.
3	Реакція надмірного захисту, протекції, опіки, охорони.	Батьки наповнені почуттям жалості та співчуття, що проявляється у надмірно дбайливому і захищає дитину від усіх небезпек типі виховання. Така дитина є предметом надмірного кохання матері, батьки намагаються за нього все зробити, внаслідок чого він може довго, а іноді все життя перебуватиме на інфантильному рівні.
4	Приховане зречення, відкидання дитини.	Обмежені можливості вважаються ганьбою. Негативне ставлення та огида по відношенню до дитини ховається за надмірно дбайливим, запобіжним вихованням. Батьки «перегинають палицю» в виконанні своїх обов'язків, педантично намагаються бути добрими.
5	Відкрите зречення, відкидання дитини.	Дитина приймається з огидом і батьки повністю усвідомлюють свої ворожі почуття. Однак для обґрунтування цих почуттів та подолання почуття провини батьки звертаються до певної форми захисту. Вони звинувачують суспільство, лікарів або вчителів у неадекватному відношенні до дефекту та аномальної дитини

Особливого значення у плані висвітлення потреби у реалізації спеціальної допомоги сім'ям, які виховують дитину з ООП, має наукове спадщина Мастюкової О.М.. У своїх наукових працях, які висвітлюють проблеми порушеного розвитку дітей, дослідник неодноразово вказувала на необхідність всебічного та комплексного вивчення сімей цієї категорії [13].

У зв'язку з збільшеними потребами практики та увагою наукової громадськості до проблем сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями здоров'я, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття було виконано низку досліджень, які започаткували новий напрямлення у спеціальній психології – «психологічної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з обмеженими можливостями» (І.В. Багдасар'ян, Т.Г. Богданова, Н.В. Мазурова, Г.А. Мішина, В. Сабуров, В. В. Ткачова).

Активний розвиток нового наукового спрямування дозволив протягом першого десятиліття ХХ століття одержати дані, що характеризують у тій чи іншого ступеня сімейну атмосферу та вплив найближчого соціального суспільства на особливості розвитку практично кожної категорії дітей з обмеженими можливостями здоров'я.

За словами Мазурова Н.В. [13] «Вивчення впливу внутрішньосімейних відносин на розвиток особистості молодших школярів показало, що батьки дітей з порушеннями слуху, страждають подібним дефектом, відчують глибокі емоційні переживання з приводу порушень у розвитку своїх дітей, у той час як батьки, які страждають на той же дефект, що і їх дитина, не відчують таких переживань через ідентифікацію порушень дитини з власним дефектом». У процесі навчання батьків адекватним формам контакту з дітьми з порушеннями слуху має враховуватися характер цих порушень.

Дитячо-батьківські відносини у сім'ях, які виховують сліпих дітей, характеризують адекватна та неадекватна позиція. З усього різноманіття

різних моделей взаємин у такій сім'ї виділяють гіперопіку, деспотизм батьків, їх відчуження від дитини. Ці варіанти несприятливих внутрішньосімейних відносин виховують у сліпої дитини небажані особисті якості: розпещеність, егоїзм, непокоря дорослим чи «емоційну» глухоту [18].

Вперше постає проблема про включення батьків дітей з ООП в корекційно-освітній та виховний процес. Критеріями готовності батьків до корекційно-орієнтованого виховання дітей є [18]:

- педагогічна грамотність,
- активну участь у виховному процесі,
- ціннісне ставлення до дитині.

На практиці розробляються та адаптуються моделі взаємодії школи та сім'ї. Відхилення у психофізичному розвитку дітей раннього віку розглядаються не лише як можливий наслідок органічних та функціональних порушень.

1.3. Специфіка взаємодії батьків дитини з ООП та спеціалістів закладу

Взаємодія з батьками в інклюзивному освітньому просторі набуває все більшої значущості і для фахівців, які працюють із дітьми з ООП, визначаються зміст та форми такої роботи (Волкова Г.А., Гегелія Н.А., Волківська Т.М.) [5, 35].

Деформація сімейних цінностей та девальвація інституту материнства (Ушакова Е.М.), проблеми психічного розвитку дітей з материнською депривацією за умов будинку дитини (Аршинова Н.А.), специфічні особливості емоційної сфери розумово відсталих дітей (Колотигіна Е.А.) - актуальні проблеми, що викликають гострі наукові дискусії не тільки в середовищі дефектологів, а й у соціальній та

політичній сферах. Особливо важливими становлення статусу проблеми сім'ї, яка виховує дитину з ООП, формування передумов до створення комплексної системи психолого-педагогічної допомоги сім'ям дітей з ООП є роботи Левченко І.Ю. та Ткачовий В.В [39, 40, 45].

У них визначаються стратегічні напрями реабілітаційної допомоги сім'ї, яка виховує дитину з ООП: гуманізація ставлення до дітей; організація всебічної комплексної спеціалізованої підтримки дітей та його сімей [48].

Таким чином, при народженні дитини з ООП докорінно змінюється життя сім'ї. Зміни відбуваються у психологічному, соціальному та побутовому статусі сім'ї.

Насамперед, стресова ситуація впливає на внутрішній психологічний клімат сім'ї. Усі члени переживають сильний стрес, внаслідок якого виникають нервозні, іноді конфліктні відносини. Як свідчить практика, багато родин не виходять із цієї ситуації, яка наводить подружжя до взаємного нерозуміння, іноді до розлучення. Сім'я дитини з ООП часто ізолює себе від суспільства. Мати та батько скорочують спілкування з друзями, з родичами, із сусідами, замикаються у собі, у своєму горі.

Повністю змінюється соціально-побутовий уклад сім'ї, її матеріальне становище. Один із батьків змушений піти зі своєю роботою, присвятити себе дитині.

У такому стані сім'я не може реально оцінити ситуацію та допомогти своїй дитині. Між дитиною та батьками не виникає характерного радісного спілкування, емоційного та біологічного зв'язку. Спілкування дитини та батьків, емоційний та біологічний зв'язок [47].

Зазвичай батьки починають шукати допомогу з боку спеціалістів. Дотримуючись їх рекомендацій, починають сумлінно лікувати дитини. Згодом, не спостерігаючи істотних змін у розвитку дитини, вони не почуваються задоволеними, щасливими. Порівнюючи свою життя з

життям інших сімей, а дітини з однолітками вони починають зневірятися, спостерігаючи, що все різко відрізняється [41].

Функції, які можна виділити як універсальні для діяльності фахівця навчального закладу в організації психолого-педагогічного супроводу родини дітини з ООП, наступні, представлені у таблиці 1.2 [21, 27, 35].

Таблиця 1.2

Функції фахівця навчального закладу в організації психолого-педагогічного супроводу родини дітини з ООП

	Назва функції	Зміст функції
1	<i>формуюча</i>	здійснюється на основі біологічних та соціальних закономірностей становлення особистості. В основі формування особистості лежать спадкові якості, що визначають індивідуальні фізичні та психічні властивості. Доповнюють формує вплив на особистість соціальні чинники, обстановка в сім'ї, установки на заощадження та множення здоров'я як основи функціонування особистості в суспільстві, природному середовищі
2	<i>інформативно-комунікативна</i>	забезпечує трансляцію досвіду ведення здорового способу життя, наступність традицій, ціннісних орієнтацій, що формують дбайливе ставлення до індивідуального здоров'я, цінності кожного людського життя
3	<i>діагностична</i>	полягає у моніторингу стану здоров'я учня з ООП на основі прогностичного контролю, що дозволяє порівнювати зусилля та спрямованість дій спеціаліста з психолого-педагогічного супроводу, забезпечує інструментально вивіреним аналіз

		передумов та факторів перспективного розвитку педагогічного процесу, індивідуальне проходження
--	--	--

Продовження таблиці 1.2

		освітнього маршруту кожним індивідом
4	<i>адаптивна</i>	просвітницька та навчальна діяльність спеціаліста з психолого-педагогічного супроводу, спрямована на здоров'я, здоровий спосіб життя, оптимізування емоційного та психічного стану дитини та підвищення стійкості до різноманітних стресогенних факторів природного та соціального середовища
5	<i>рефлексивна</i>	полягає у переосмисленні попереднього особистісного досвіду учня з ООП, у збереженні та примноженні здоров'я, що дозволяє порівняти реально досягнуті результати з перспективами

Для забезпечення комплексного супроводу освітнього процесу учнів з ООП і їх родин рекомендується введення до штату освітніх організацій посад [22]:

- тьютор;
- помічник вчителя;
- помічник учня;
- дефектолог;
- психолог;
- соціальний педагог (соціальний працівник);
- педіатр;
- лікар-невролог;
- спеціаліст зі спеціальних технічних та програмних засобів

навчання;

- сурдопедагог;
- сурдоперекладача для забезпечення освітнього процесу учнів з порушенням слуху;
- тифлопедагог для забезпечення освітнього процесу учнів із порушенням зору.

Таким чином, сім'я у процесі виховання дитини з ООП стикаються з великою кількістю труднощів. Проблема виховання та розвитку дитини з ООП спочатку стає непосильною для сім'ї, таким сім'ям необхідна *комплексна психолого-педагогічна допомога*.

Розвиток особистості дитини з ООП, веде до особливостей у розвитку їхньої мови та відхилень у формуванні пізнавальної діяльності. Це слідство вимагає відтворення певних умов роботи з дітьми цієї категорії. Такою умовою є створення *корекційно-розвивального середовища* [3].

Складність побудови корекційно-розвивального середовища утруднена тим, що в педагогічній практиці немає конкретного визначення даного поняття та чіткого його розуміння.

Розглянувши та проаналізувавши матеріали психолого-педагогічної та наукової літератури, взявши до уваги багаторічний досвід дослідницької діяльності педагогів-практиків, можна зазначити, що *корекційно-розвивальне середовище* сприяє вирішенню більшості завдань, які стоять перед педагогами на етапі сучасної освіти.

В рамках зміцнення встановлення гуманістичної освіти визначаються завдання створення *корекційно-освітнього середовища*, як багатогранного простору, що підходить сучасним потребам дітей та параметрам розвитку сучасної культури. Виходячи з цього, можна дати основне визначення поняття корекційно-розвивального середовища.

Корекційно-розвиваюче середовище – це навмисно створений простір, який забезпечує не тільки корекцію та компенсацію

функціональних порушень, адаптацію та соціалізацію дитини з ООП, а й служить розвитком особистості дитини в цілому [9, 16].

Корекційно-розвиваюче середовище в установах із інклюзивною формою навчання залишається головним реабілітаційним та соціально-адаптивним параметром виховання та розвитку дітей з ООП та несе у собі видимі відмінності від предметно-розвивального середовища шкільних закладів [4].

На сьогодні характерним є питання навчання дітей з ООП, серед яких спостерігаються труднощі у структуруванні своєї навчальної та комунікативної діяльності, поведінки через особливості їх розвитку, властивої дітям цієї категорії.

При цьому важливо розуміти, що кожній дитині необхідно створювати комфортні умови для її розвитку, які спиратимуться на її особистісні особливості та потреби.

Психолого-педагогічне супровід – це ціла система, під час роботи якої формуються соціально-психологічні та педагогічні умови для планомірного розвитку та навчання кожної дитини в освітньому процесі. Супровід здійснюється рядом фахівців: *соціальний педагог, учитель-дефектолог, логопед, психолог та педагоги, асистенти* [15].

Враховуючи всі обставини організації корекційно-розвивального середовища, метою психолого-педагогічного супроводу є створення психологічно комфортних умов для нормального та плідного розвитку та навчання дитини.

Зазначене вище дозволяє судити про те, що для включення дитини до процесу навчання важливий індивідуальний підхід, а освітня діяльність має бути організована так, щоб можна було задовольняти потреби кожної дитини.

Аладын А.А. виділяє п'ять етапів психолого-педагогічного супроводу [2]:

1. *Діагностичний етап.* Цей крок дозволяє здійснити збір важливих відомостей про дитину. Тут здійснюється первинне діагностування розвитку на ІРЦ. У ході первинної консультації експертами комісії виявляються проблеми дитини у формі укладання та визначаються спеціалізовані умови для її подальшого навчання та виховання.

На цьому етапі використовуються такі методи діагностики як: тестування, розмова, спостереження, аналіз підсумків діяльності дитини, документація, анкетування батьків.

2. *Пошуковий етап.* Другий крок націлений на аналіз зібраного матеріалу про психічний розвиток дитини. Тут обумовлюються варіанти вирішення проблеми та визначаються спеціальні умови розвитку, навчання та виховання дитини.

3. *Консультативно-проективний етап.* Третій крок є укладанням договору між батьками та центром психолого-педагогічної реабілітації та корекції, де батьки пишуть згоду з визначенням форми спеціального навчання. Фахівцями спочатку досліджується медична карта дитини. Кожен із них організує поглиблену діагностику за напрямками корекційно-розвивальної діяльності: загальний розвиток, розвиток мовних навичок та спілкування, особистісної сфери, навички діяльності дитини.

Далі спеціалісти спільно формулюють стратегію супроводу: розробляється комплексний план корекційно-розвивального процесу у вигляді індивідуального маршруту освітньої діяльності.

4. *Діяльнісний етап.* Четвертий крок передбачає структурований психолого-педагогічний процес, де відбувається взаємодія фахівців, батьків та дітей. У його основу входить розробка та реалізація комплексної корекційно-розвивальної програми індивідуального психолого-педагогічного супроводу дитини [2].

При цьому необхідно зазначити, що при формуванні та реалізації програми супроводу важливо покладатися на такі параметри [21]:

- особистісні особливості дитини, тобто особливості її розвитку, структуру дефекту, слабкі та сильні сторони особистості; рівень володіння мовою та навички соціальної взаємодії;

- Вікові параметри дитини;

- найбільш сформовані навички та варіанти їх адаптації;

- позиція, що у сім'ї, стосовно нього, особливостям його розвитку, характері й способи взаємодії батьків і фахівця, характер соціальної поведінки дитини та інше;

- можливості закладу освіти, що здійснює супровід, обсяг корекційних занять, співробітництво різних фахівців, умови, рівень розроблених педагогами програм, методичних рекомендацій та дидактичних матеріалів.

5. *Рефлексивний етап.* На завершальному етапі організується аналіз специфіки вирішення завдань супроводу, виконання необхідних рекомендацій усіма учасниками супроводу. Автори відзначають, що цей етап може бути заключним у реалізації індивідуальної програми супроводу.

Так, спираючись на дані, які отримує спеціаліст у підсумковій діагностиці, здійснюється висновок про ефективність роботи педагогів закладу освіти щодо створення умов для повноцінного розвитку дитини з ООП [21].

Слід зазначити, що важливим аспектом у межах супроводу є взаємини дитини з однолітками в інклюзивному класі. Педагогами супроводу особливо важливо вирішувати проблемні ситуації дитини, що пов'язані з неприйняттям її в суспільстві, через різні стереотипи, що можна умовно позначити «бар'єрами», які перешкоджають повномірному спілкуванню всіх дітей. в рамках вирішення цієї проблеми необхідно проводити роботу, як з дітьми з нормою у розвитку щодо викорінення у них негативного ставлення до дітей з обмеженими можливостями здоров'я,

так і з самою дитиною щодо формування самоприйняття та підтримки його віри у власні можливості[23].

Даний аспект роботи з психолого-педагогічного супроводу є особливо важливим, оскільки колектив дітей для становлення особистості дитини – це потужний розвиваючий ресурс, оскільки під впливом взаємовідносин з однолітками формується душевний стан дитини і мотивація до навчальної діяльності школяра.

Таким чином, аналіз соціально-педагогічного супроводу батьків та дітей з ООП в інклюзивному освітньому просторі передбачає, що для повного освоєння дитиною з ООП освітнього процесу визначальну роль відіграє індивідуальний підхід.

Отже, навчання та виховання в школі важливо організувати так, щоб була можливість задовольнити особливі освітні потреби кожної дитини, створивши сприятливі умови для корекційно-розвивального середовища.

Отримати сприятливі та продуктивні результати можна, створивши програми психолого-педагогічного та соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП, оскільки комплексний та повноцінний розвиток кожної дитини є важливим завданням суспільства на сучасному етапі розвитку, яке потребує пошуку найпродуктивніших шляхів у досягненні цієї мети. Збереження та захист прав дитини на розвиток в рамках її особистісних можливостей є сферою діяльності, де важлива тісна взаємодія батьків, медичних працівників, педагогів та психологів.

1.4. Організаційні напрями роботи фахівців в інклюзивному освітньому просторі

Процес інтеграції та інклюзії в освітньому закладі – це відображення сучасного часу, а також реалізація прав дітей на освіту відповідно до

Міжнародної конвенції про права людини, Закона України про освіту, Освітнього стандарту, тощо.

Головними перевагами інклюзивної освіти є такі аспекти [28]:

- повноцінна освіта;
- впевненість у собі, спілкування з однолітками;
- розуміння суспільством проблем інвалідності;
- виховання толерантності у дітей без інвалідності.

«Термін «інклюзивна освіта» використовується для опису процесу навчання дітей із особливими освітніми потребами у загальноосвітніх закладах. В основі інклюзивної освіти лежить ідеологія, яка виключає будь-яку дискримінацію дітей, що забезпечує рівне ставлення до всіх людей, а також створює особливі умови для дітей, які мають особливі освітні потреби. Інклюзивні підходи дають шанси та можливості для дітей з ООП у навчанні та досягненні успіху» [31, 46].

Навчаючись в умовах інклюзії, діти набувають знання про права людини, незважаючи на те, що ці знання не даються спеціально, проте отримання їх веде до зменшення дискримінації, а також вміння дітей спілкуватися один з одним, розпізнавати та приймати відмінності.

Основні засади інклюзивної освіти [24]:

- діти ходять до освітнього закладу, що знаходиться поряд з будинком;
- усі діти з ООП у навчанні повинні мати право на місце у освітньому закладі:
- розроблена методологія НУШ спрямована на підтримку в навчанні дітей з різними здібностями. Виходячи з цього, покращується якість навчання як дітей із особливими потребами, так і показники всіх дітей;
- усі діти беруть участь у всіх заходах, де спортивні заходи, музичні свята, театралізовані вистави, конкурси та інші є інклюзивними;

- індивідуальне дитяче навчання здійснюється за спільної роботи вчителів, вузьких фахівців, батьків;

- інклюзивна освіта, яка ґрунтується на правильних принципах, дозволяє запобігти дискримінації щодо дітей, підтримує дітей з ООП у їх праві бути рівноправними членами своїх спільнот та суспільства в цілому.

Відповідно до цього завдання роботи з батьками дітей з ООП приділяється досить велика увага. Для дітей, у яких контакт із навколишнім світом звужений, особливо зростає роль сім'ї. Сім'я має значні можливості у вирішенні таких важливих питань, як виховання дітей з особливими потребами, включення їх до соціальних та трудових сфер, становлення дітей з ООП як активних членів суспільства [17].

Батьки є першими освітянами дитини. Робота з сім'єю у освітньому закладі займає одне з основних місць у системі комплексного супроводу дітей з ООП. У сім'ї, де росте та виховується дитина з ООП, необхідна особлива турбота та увага, оскільки стан дитини є психічною травмою для батьків.

Численні дослідження свідчать про те, що поява в сім'ї дитини з ООП, змінює життєдіяльність сім'ї, що склалася, змінюється психологічний клімат сім'ї. Зіткнувшись у своєму житті з подібною ситуацією, батьки дитини стикаються з багатьма труднощами. Порушення позитивного життєвого стереотипу, обумовлена народженням дитини з порушеннями в розвитку [8].

Виявлено причини невисокої результативності корекційної роботи із сім'єю. Насамперед це особистісні установки батьків, які у психотравмуючій ситуації перешкоджають встановленню гармонійного контакту з дитиною та навколишнім світом, а саме [11]:

- неприйняття особистості дитини;
- відповідальність;
- неконструктивні форми взаємин із ним;

- відмова від розуміння існування проблем.

Враховуючи проблеми, що виникають у сім'ях, де виховуються діти з ООП, потрібно визначити спільну мету корекційно-педагогічної роботи з батьками дітей з ООП: зробити батьків не лише своїми союзниками, а й грамотними помічниками, активізувати батьків, привернути їхню увагу до тих корекційних та педагогічних завдань, які здійснюються у роботі з дітьми, зробивши виховання дитини в сім'ї та в школі більш послідовними, а їх взаємовплив – більш ефективним.

Корекційно-педагогічна допомога батькам здійснити за такими напрямками [22]:

- *діагностичний* - дослідження виховного потенціалу сімей та організація взаємодії;

- *профілактичний* – соціально-педагогічна та психологічна профілактика можливих негараздів у сім'ї в умовах освітнього процесу;

- *консультативний* – консультування батьків з різних психолого-педагогічних та соціально-медичних проблем, питань корекції порушень у розвитку дітей;

- *психокорекційний* – спільна діяльність фахівців ДНЗ та батьків з розробки індивідуальних освітніх маршрутів;

- *соціокультурний* – оптимізація соціальних контактів сім'ї, яка виховує дитину з порушеннями у розвитку, через проведення спільних із батьками заходів.

Визначити принципи спільної роботи педагогів та батьків: не повчати, а запрошувати до співпраці; перебувати у партнерській позиції з батьками; вести конструктивний діалог «педагог-батьки».

Корекційно-педагогічна допомога батькам, які мають дітей з ООП, у питаннях виховання та навчання дитини здійснюється у тісній взаємодії вчителя, асистента, вузьких фахівців.

Щоб підвищити педагогічну компетентність батьків дітей з ООП у шкільному закладі, потрібно використовувати традиційні форми взаємодії із сім'єю разом із сучасними формами співробітництва.

Форми роботи з батьками, які мають дітей з ООП []:

- загальні батьківські збори, які проводяться адміністрацією на початку та наприкінці року;
- групові батьківські збори, на яких обговорюються завдання утримання та форм роботи з дітьми у сім'ї;
- тематичні доповіді, планові консультації, семінари;
- проведення дитячих свят та розваг із залученням батьків;
- бесіди та консультації щодо запитів батьків та за планом індивідуальної роботи з батьками;
- анкетування та опитування з метою збору інформації про дитину та її сім'ю, а також визначення оцінки батьками ефективності роботи педагогів;
- інформаційні стенди та тематичні виставки;
- виставки спільних робіт дітей та їх батьків;
- відкриті заняття.

Отже, в результаті використання зазначених форм роботи у батьків формується активна батьківська позиція та адекватна самооцінка. Вони переконуються, що довкола них є сім'ї, які мають схожі проблеми, що активна участь батьків у розвитку дитини з ООП веде до певного успіху.

У батьків формується інтерес до роботи шкільного закладу зі своїми дітьми, підвищується компетентність у психолого-педагогічних правових питаннях, зростає інтерес до заходів школи, зростає задоволеність батьків роботою педагогів загалом.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ БАТЬКІВСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ІНКЛЮЗИВНОГО КЛАСУ

2.1. Обґрунтування методики дослідження типових труднощів родин, що виховують дитину з ООП в інклюзивному освітньому просторі

Історичний і моральний розвиток суспільства, історичні факти, сучасна дійсність, наукові дослідження, спостереження засвідчують той факт, що трансформуються не тільки технології, культура, соціальні сфери і особистісні, суспільство загалом, разом з ними змінилися сімейні і дитячо-батьківські відносини.

Народження дитини з ООП завжди є стрес для сім'ї. Усвідомлюючи важливість вирішення зазначених проблем у сформованих умовах психолого-педагогічного супроводу сім'ї стає основним завданням спеціалістів [23].

Психолого-педагогічний супровід сім'ї – це галузь науково-практичної діяльності низки фахівців: педагогів, соціальних педагогів, вихователів та психологів. Він розвивається на основі мультидисциплінарного підходу до онтогенезу людського життя.

У контексті аналізованого підходу його реалізація можлива у вільній та самостійній діяльності, спілкуванні, де кожен суб'єкт свідомо ставить цілі, вибирає кошти, прагне досягнення і оцінки свого індивідуального результату та результату сім'ї в цілому.

Зважаючи на вищесказане, можна резюмувати, що сутність психолого-педагогічного супроводу сім'ї має полягати [38]:

– у створенні умови для усвідомлення та прийняття її власної позиції;

– у формуванні ціннісно-змістових підстав батьківства.

У цьому контексті робота фахівців має бути спрямована на [39]:

- Пошук ресурсів для самовдосконалення суб'єкта (батьків);

- Розпізнання своїх можливостей;

– Формування умінь приймати рішення щодо значимих ситуацій у процесі взаємодії та актуалізацію особистої відповідальності .

Зупинимося докладніше на розгляді низки зарубіжних та вітчизняних концепцій, що розкривають психолого-педагогічний супровід сім'ї у контексті описаних вище підходів.

У зарубіжній психології психолого-педагогічне супроводження сім'ї використовується для характеристики процесів індивідуального розвитку та розглядається в рамках прикладних досліджень (К. Валстром, П. Зваал, К. Маклафлін).

З позиції іншого закордонного вченого – А.Адлера, психолого-педагогічне супроводження сім'ї має розглядатися з точки зору встановлення демократичних дитячо-батьківських відносин.

Адлерівське бачення психолого-педагогічного супроводу сім'ї базується на двох принципах та трьох основних поняттях [1].

Як принципи вчений постулював: облік потреб дитини, відмови від боротьби влади. Під основними поняттями розумілося: «рівність», "співпраця", "природні результати".

Отже, концепція А.Адлера зводиться до формування взаємоповаги членів сім'ї один до одного та особистісного зростання дитини, пов'язаному із змінами самих батьків у процесі переходу з одного етапу супроводу в інший.

Але, готовність батьків до інклюзивної освіти пов'язана з низкою проблем. Батьки нормотипних дітей у переважній більшості не мають жодного життєвого досвіду взаємодії з дітьми з ООП, не стикалися з процесом спільного навчання дітей.

Таким чином, батьки нормотипових дітей не мають поняття про характеристику розвитку дітей з ООП, їх виховні та освітні можливості, наявні потреби. З цього випливає, що суспільство не має достатніх знань на формування базових основ психологічної готовності до інклюзії.

Така готовність складається із трьох компонентів. Перший компонент – мотиваційно ціннісний. Його показниками головним чином виступають [26]:

- розуміння цілей та завдань інклюзії;
- сформованість адекватних психологічних понять стосовно дітей ООП;
- Посильна допомога в соціалізації дітей з ООП.

Щодо другого компонента готовності батьків до інклюзії — емоційного компонента, можемо сказати, що він полягає у рівні толерантності та емпатії. Третій компонент готовності батьків до інклюзивної освіти є когнітивний компонент, показниками якого є [26]:

- наявні знання про характерні риси розвитку дітей з ООП;
- вибудовування адекватної взаємодії з дітьми, батьками, педагогами у навчальних та позанавчальних ситуаціях.

Дослідження Т. Н. Авдєєвої виявило, що на тлі відсутності знань про інклюзію найчастіше у батьків формуються негативні очікування, вони бачать у цьому процесі лише проблеми. «Батьки дітей різного віку розходяться у характеристиці побоювань щодо впровадження інклюзивної освіти. Майже половина батьків залишили це питання без відповіді, що, швидше за все, пов'язане з недостатньою інформованістю батьків щодо організації інклюзії, з несформованістю власної позиції щодо цієї проблеми. Інших батьків непокоїть упереджене ставлення вчителів, ставлення дітей, труднощі адаптації дітей у освітніх установах, необхідність дотримання порядку дня» [35].

Слід зазначити, що більшість батьків дітей з ООП відрізняється несформованістю власної думки щодо інклюзивної освіти, відсутністю чіткої позиції. Провідним мотивом батьків у разі є вплив інклюзивного освіти на ставлення до дітей з ООП в соціумі. Ними рухає бажання змінити ставлення суспільства до дитини, полегшити її соціалізацію і т. д.

Саме впровадження інклюзії в освітній процес може допомогти дитині з ООП стати повноправним учасником дитячого, а потім і дорослого колективів. Інклюзивна освіта спрямована на розкриття дітьми власного потенціалу, можливість бути корисним суспільству і отримувати від нього підтримку.

Інклюзивний підхід здатний стерти труднощі у відносинах між дітьми, дорослими. Безсумнівно, освітній процес навчання нормотипних дітей та дітей з ООП є досить складним, що вимагає від педагогів великої кількості сил, застосування високого рівня професіоналізму. Такий процес неможливий без створення та реалізації спеціальних програм, а також проведення роз'яснювальної роботи з батьками дітей різного віку [24].

Педагогами, разом із батьками, мають бути створені такі умови, у яких діти з ООП зможуть почуватися так само комфортно, як та інші. Всі діти, які мають відношення до інклюзії, набувають безцінних навичок прояву терпимості, милосердя та поваги. Дуже важливо проводити роботу з батьками нормотипних дітей щодо прийняття дітей з ООП та толерантного ставлення до них та їхніх батьків. Важливо пам'ятати, що від емоційного фону батьків залежить благополуччя дітей, що мають різного роду захворювання [26].

Довгий час впровадження розробка методичного обґрунтування та впровадження інклюзивної освіти було проблемою нашого соціуму. Для запуску інклюзивної освіти не одне десятиліття у педагогічному суспільстві вели обговорення.

Як зазначає Левченко І.Ю., батьківське ставлення до власних дітей із ООП варіює. До чинників, які впливають на батьківське ставлення, передусім, ставляться [13]:

- характері і ступінь вираженості порушень в дитини, їх незворотність, тривалість і зовнішні прояви;
- особистісні особливості батьків, їх ціннісні орієнтації, традиції, настанови тощо;
- соціальне середовище, економічні та інші зовнішні умови, які перешкоджають чи сприяють реалізації батьками своїх виховних завдань.

Одним із бар'єрів, який вставав на шляху впровадження інклюзії в освітній процес на всіх рівнях, було неприйняття частиною суспільства дітей з особливостями розвитку.

Нині значна кількість досліджень та державних програм висвітлюють проблему важливості інклюзивної освіти. Тим не менш, у сучасній психологічній літературі недостатньо досліджень, спрямованих на вивчення психологічної готовності батьків різних категорій дітей до інклюзивної освіти.

У рамках виконання кваліфікаційного проєкту було здійснено дослідження з виявлення типових труднощів сім'ї молодших школярів з ООП із залученням до дослідження родин учнів.

Дослідження було проведено на основі даних науково-теоретичного аналізу викладеного в розділі І.

У дослідженні прийняли участь 15 родин, які виховують дитину з ООП. Емпіричне дослідження проводилося протягом 2022- 2023 років на базі Ольшанського ліцею Ольшанської селищної ради Миколаївського району Миколаївської області та Комунальної установа «Інклюзивно-ресурсний центр Ольшанської селищної ради».

Враховуючи, що сім'я, яка виховує дитину з ООП, не тільки не може у повному обсязі виконати свою соціальну функцію, але й сама стає реальним об'єктом, нужденним у психолого-педагогічному супроводі та реабілітаційний процес, кінцевою метою, якого є нормалізація життя самої сім'ї, то її емпіричне дослідження здійснюється за допомогою кількох методик, що забезпечують вивчення всіх компонентів супроводу.

У процесі емпіричного дослідження з виявлення типових труднощів сімей інклюзивного класу було використано 2 методики (таблиця 2.1) і 1 методику було використано для батьків дітей з ООП, зміст яких розкрито у цьому розділі [10, 19].

Таблиця 2.1

Методики вивчення типових труднощів сім'ї школяра з ООП

№	Назва методики	Автор методики	Мета методики
1	1 Рисунковий тест «Кінетичний малюнок сім'ї» (визначення суб'єктивної сімейної ситуації).	Р. Бернс та С. Кауфман	Методика є поліфункціональною. Її можна використовувати, з одного боку, для вивчення структури сім'ї, особливостей взаємовідносин між членами сім'ї («сім'я очима дитини»), з іншого можна розглядати як процедуру, що відображає насамперед переживання та сприйняття дитиною свого місця в сім'ї, ставлення дитини до сім'ї в цілому та окремим її членам, особливості «Я – образу» дитини, її статевої ідентифікації.
2	Тест-опитувальник батьківського ставлення до дітей	А.Я. Варга, В.В. Столін	Методика для діагностики батьківського ставлення у матерів і батьків до дитини. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів та вчинків дорослих людей по відношенню до дітей. З психологічного погляду батьківське ставлення – це педагогічна

Продовження таблиці 2.1

			соціальна установка по відношенню до дітей, що включає в себе раціональний, емоційний та поведінковий компоненти. Усі вони в тій або в іншому ступені оцінюються за допомогою опитувальника, що становить основу цієї методики.
3	опитувальник «Свідоме батьківство»	М.С. Єрміхіною під керівництвом Р.В. Овчарової	Для визначення адаптаційного та соціалізованого ресурсів особистісно-розвиваючого потенціалу сім'ї, які виховують дітей з ООП Даний опитувальник розглядає такі критерії: батьківські позиції, почуття, відносини, відповідальність, установки та очікування, а також цінності та ступінь усвідомленості батьківства

На наш погляд, використання даних методики є доцільним у межах вивчення типових труднощів сімей інклюзивного класу, оскільки суб'єктивна сімейна ситуація відбиває переживання та сприйняття дитиною свого місця в сім'ї, відношення сім'ї до дитини загалом.

Методики дозволяють досліджувати типові проблеми сім'ї школярів з нормотиповим розвитком і школярів з ООП. Більшість батьків дитини з ООП характеризують проблему, що виникла у їхній родині, як безвихідну, бачать у ній закінчення всіх своїх надій, досягнень, прагнень. В такому стані сім'я не може реально оцінити ситуацію і допомогти своїй дитині. Між дитиною та батьками не виникає характерного радісного спілкування, емоційного та біологічного зв'язку.

2.2. Результати дослідження та їх аналіз

Первинна обробка даних дослідження батьків школярів з ООП інклюзивних класів виявила проблеми у дитячо-батьківських відносинах.

Результати за тестом «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана

З метою виявлення дитячо-батьківських взаємин у родині, що викликають у дитини тривогу, як вона сприймає інших членів сім'ї та своє місце серед них, був проведений тест «Кінетичний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, який дає багату інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію досліджуваної дитини.

Було досліджено 15 родин, які виховують дітей з ООП, були отримані такі результати:

– за всіма симптомами сприятлива сімейна ситуація у 7 родин (58%): Т., М., Ю., М., В., Д., К. Згуртованість сім'ї, зображення членів сім'ї зі з'єднаними руками, об'єднаність їх у загальної діяльності вважаються індикаторами емоційного та психологічного благополуччя, сприйняття інтегративності сім'ї, включеності до сім'ї;

– різко підвищену тривожність відчувають діти у 4-х родин (33%): Г., Ю., С., О. Сильна штрихування або сильний натиск при малюванні фігур видають відчуття занепокоєння, яке відчуває дитина стосовно даного персонажа;

– виражена конфліктність відзначається у 2-х сім'ях (17%): Ю., С. Зображення предметів, в основному, це меблі, що також відображає емоційне занепокоєння з приводу сімейної ситуації, яка турбує дитину і вона ніби відкладає малювання членів сім'ї, а малює речі, які мають не настільки сильну емоційну значимість. Якщо відносини дитини конфліктні та неспокійні, емоційно неоднозначні, вона часто застосовує штрихування у зображенні того члена сім'ї, з яким у нього не сформувалися стосунки;

– почуття неповноцінності у сімейній ситуації відчувають діти у 4 сім'ях (27%): Ю., П., Г., Ф. Маленькі фігурки зображення себе, представлені в оточенні батьків, виражають відчуття безпорадності, безсилля. Вони відчуваються слабкими, незначними в сім'ї. Зображуючи

себе у нижній частині аркуша, це вказує на депривацію дитини, відчуття неповноцінності;

– почуття ворожості у сімейній ситуації відзначається у 3-х сім'ях (20%): П., Ю, В. Якщо дитина зображує себе з розставленими у бік ручками, з підкресленими довгими пальцями, це пов'язано з її ворожими бажаннями, дитина відчуває агресивність по відношенню до оточуючих.

Результати дослідження за зазначеним тестом представлено на малюнку 2.1.

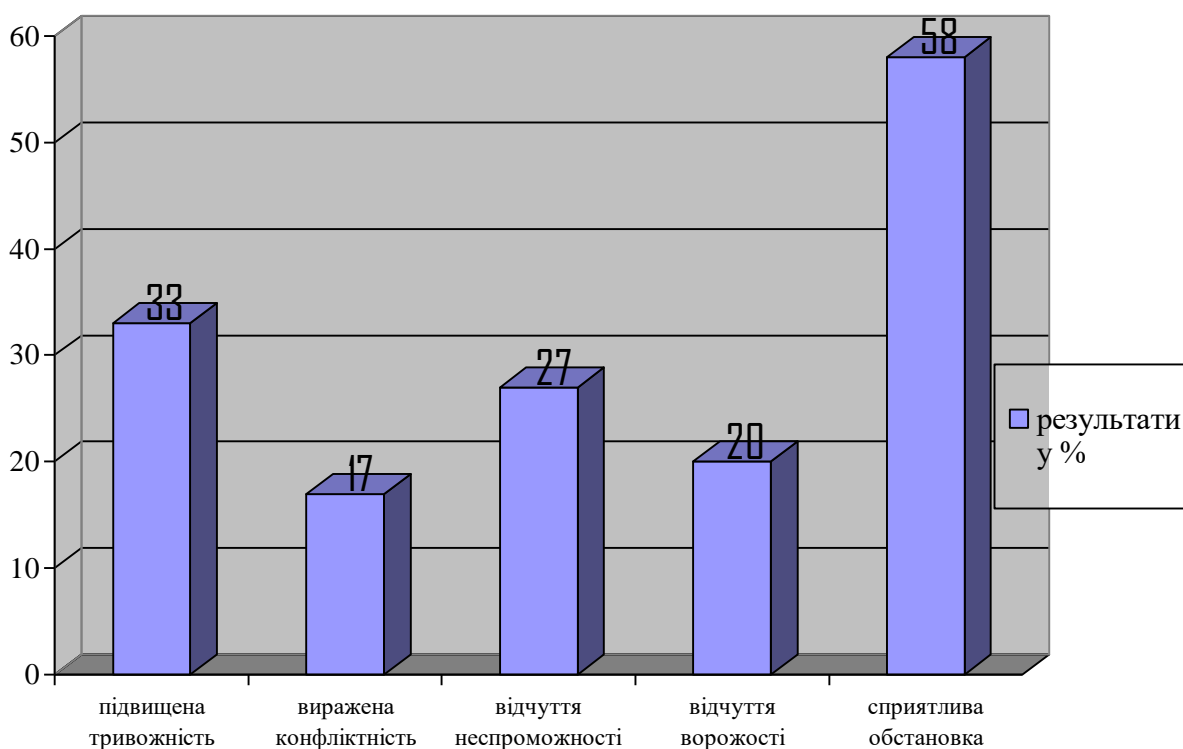

Рис. 2.1. Результати дослідження суб'єктивної сімейної ситуації у родинях школярів. Тест «Кінетичний малюнок сім'ї»

Спостерігаючи за процесом малювання, було також отримано корисну інформація про сімейні стосунки дитини. П, Ю, Б, В постійно прикривали рукою свій малюнок, що свідчило про відчуття недовіри дітей до своїх сил, про їх потребу в підтримці сторони дорослих. Основна група

дітей починала свій малюнок з зображення батьків, до яких вони добре ставляться. Розташування членів сім'ї на малюнку показує їх взаємини, вони, в основному, малювали їх близько один до одного.

Отже, за результатами аналізу малюнків школярів з ООП ми можемо зазначити, що у переважної кількості школярів з ООП, а саме 58% в родинях панує сприятливий клімат. У малюнках 33% школярів ми можемо спостерігати підвищений рівень тривожності, на малюнку це виражається у сильному штрихуванні або сильному натиску при малюванні фігур членів родини. 27% дітей відчувають в своїй родині відчуття неспроможності. Можливо батьки, самі не розуміючи того, культивують це відчуття своїм стилем ставлення до дитини – гіперопікою, нехтуванням, синдромом невдахи.

Ворожість відносно себе або відносно членів родини спостерігається у малюнках 20 % учнів, це п'ята частина досліджуваних. І виражену конфліктність продіагностовано у 17% молодших школярів, що на малюнках проявлялася як зображення себе з розставленими у бік ручками, з підкресленими довгими пальцями. Два останні показники є досить вагомими у % значенні і потребують роботи фахівців з даними родинями.

Результати за тестом-опитувальником батьківського відношення (автори Варга А.Я., Столін В.В.)

Для діагностики батьківського ставлення матерів до дитини з ООП було проведено «тест-опитувальник батьківського відношення», автори Варга А.Я., Столін В.В..

Тест орієнтований на виявлення батьківського ставлення до дитини, яка розуміється як система різноманітних, поведінкових стереотипів, що практикуються в спілкуванні з ними, особливостей сприйняття та розуміння характеру та особистості дитини та її вчинків.

В експерименті прийняли участь 15 матерів, які виховують дітей з ООП. В результаті проведення опитувальника були отримані такі результати:

– за шкалою інтерпретування, статус «знехтувані» виявлено у 2 родин (13%), тобто ці батьки сприймають своїх дітей непристосованими, невдалими, не довіряють їм, тому що їм здається, що дитина не досягне успіху в житті через обмежені можливості;

– за шкалою інтерпретування, статус «кооперація» визначено у 4 родин (27%), тобто спостерігається зацікавленість у справах і планах своєї дитини, співчуття їй, прагнення допомогти, присутня довіра та висока оцінка здібностей дитини;

– за шкалою інтерпретування, статус «симбіоз» продемонстрували 4 сім'ї (27%), тобто у батьків простежується прагнення симбіотичних відносин із дитиною, вони хочуть їх бачити дорослими і такими, що відбулися, дають їм виявляти ініціативу і приймати самостійні рішення;

– з за шкалою інтерпретування, статус «контроль» продемонстрували 3 сім'ї (20%), тобто більша частина батьків авторитарна по відношенню до своїх дітей, і вимагає від них беззастережного послуху та дисципліни;

– за шкалою інтерпретування, статус «невдаха» продемонстрували 2 сім'ї (13%) батьків, тобто батьки бачать дитину не пристосованою і не успішною, тому батьки намагаються відгородити її від труднощів життя.

Результати дослідження представлено малюнку 2.2.

Згідно з отриманими даними, батьки дітей з ООП прагнуть надмірно близької дистанції у спілкуванні з дитиною та неадекватно сприймають її здібності.

Відповідно до цього, батьки намагаються відгородити дитину від труднощів, діяти за неї, не надаючи їй самостійності та роблячи більш

залежною від дорослого, орієнтуються на власні уявлення про інтереси та потреби дитини, які завжди відповідають її віку та завданням розвитку.

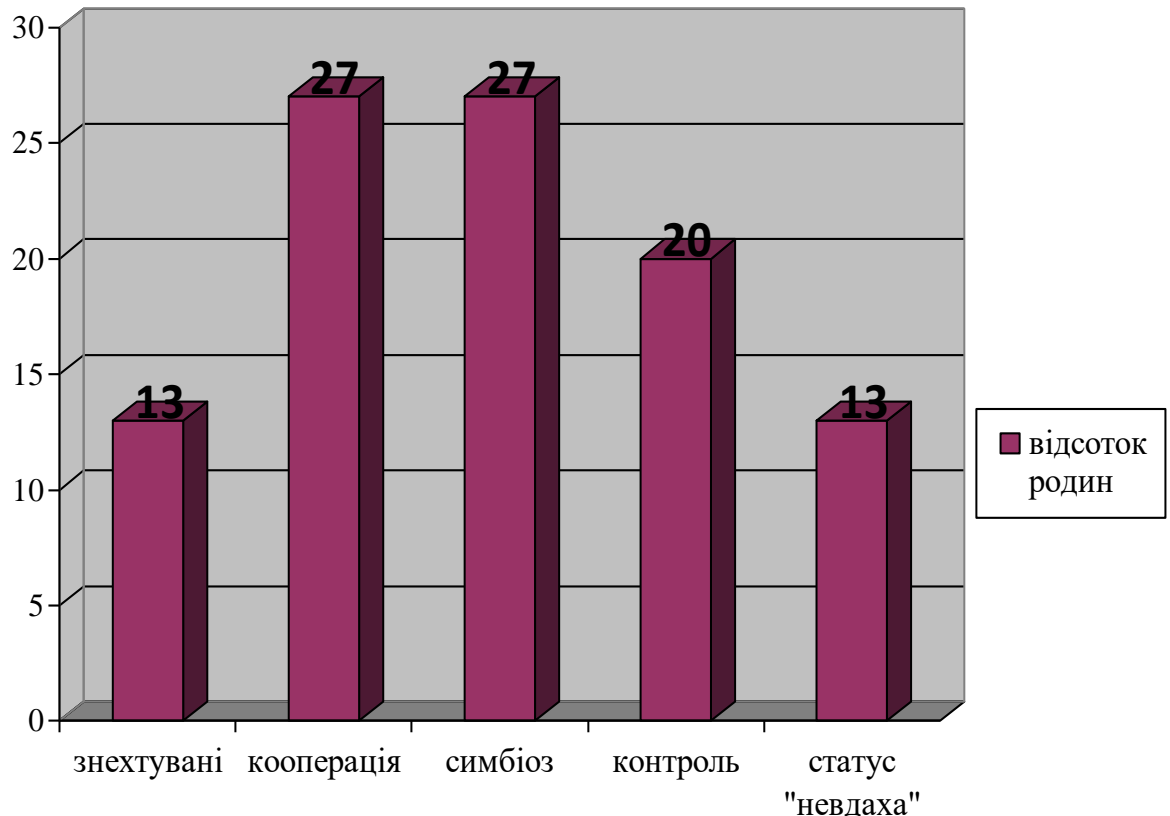

Рис. 2.2. Результати дослідження ставлення батьків до своєї дитини

Дані опитувальника відображають реалістичність батьківського сприйняття дитини з ООП, що виражається у сповільненому темпі розвитку, невисокій самостійності та тривалій залежності дитини від дорослого. Виходячи з цього, батьки дитини не завжди адекватно оцінюють її здібності та вміння, а іноді навіть трохи завищуючи їх.

Отже, за результатами тесту можемо зазначити, що найбільш розповсюдженими стилями дитячо – батьківських відносин є симбіоз і кооперація (27% родин), контролювати своїх дітей намагаються 20% родин, і самими негативними проявами відносин між дітьми і батьками є

знехтувані діти і діти з синдромом невдахи, що культивується батьками (по 13% відпо.

Результати дослідження щодо опитувальника «Свідоме батьківство» (Розроблено М.С. Єрміхіною під керівництвом Р.В. Овчарової).

Для визначення адаптаційного та соціалізованого ресурсів особистісно-розвиваючого потенціалу сім'ї, які виховують дітей з ООП, було використано опитувальник «Свідоме батьківство» (Розроблено М.С. Єрміхіною під керівництвом Р.В. Овчарової).

Даний опитувальник розглядає такі критерії: батьківські позиції, почуття, відносини, відповідальність, установки та очікування, а також цінності та ступінь усвідомленості батьківства. За результатами опитувальника «Свідоме батьківство» можна зробити висновок, що у батьків, які виховують дітей з ООП, переважає усвідомленість батьківського відношення (22,8%), почуттів (18,6) та відповідальності (18,7). Найменший показник виявлено за шкалами сімейні цінності (6,25), батьківські настанови та очікування (10,5).

Таким чином, батьки, які виховують дітей з ООП, виявляють відповідальність у вихованні дитини, позитивні почуття, при цьому, батьки не усвідомлюють важливості та цінності сім'ї, власних установок та очікувань, не сформовано певний стиль взаємодії та виховання.

Результати дослідження представлено малюнку 2.3.

Чим більше кількість балів, тим вищий рівень усвідомленості батьківства. Відповідно, чим вище оцінка за конкретною шкалою, тим вищий рівень усвідомленості конкретного компонента батьківства.

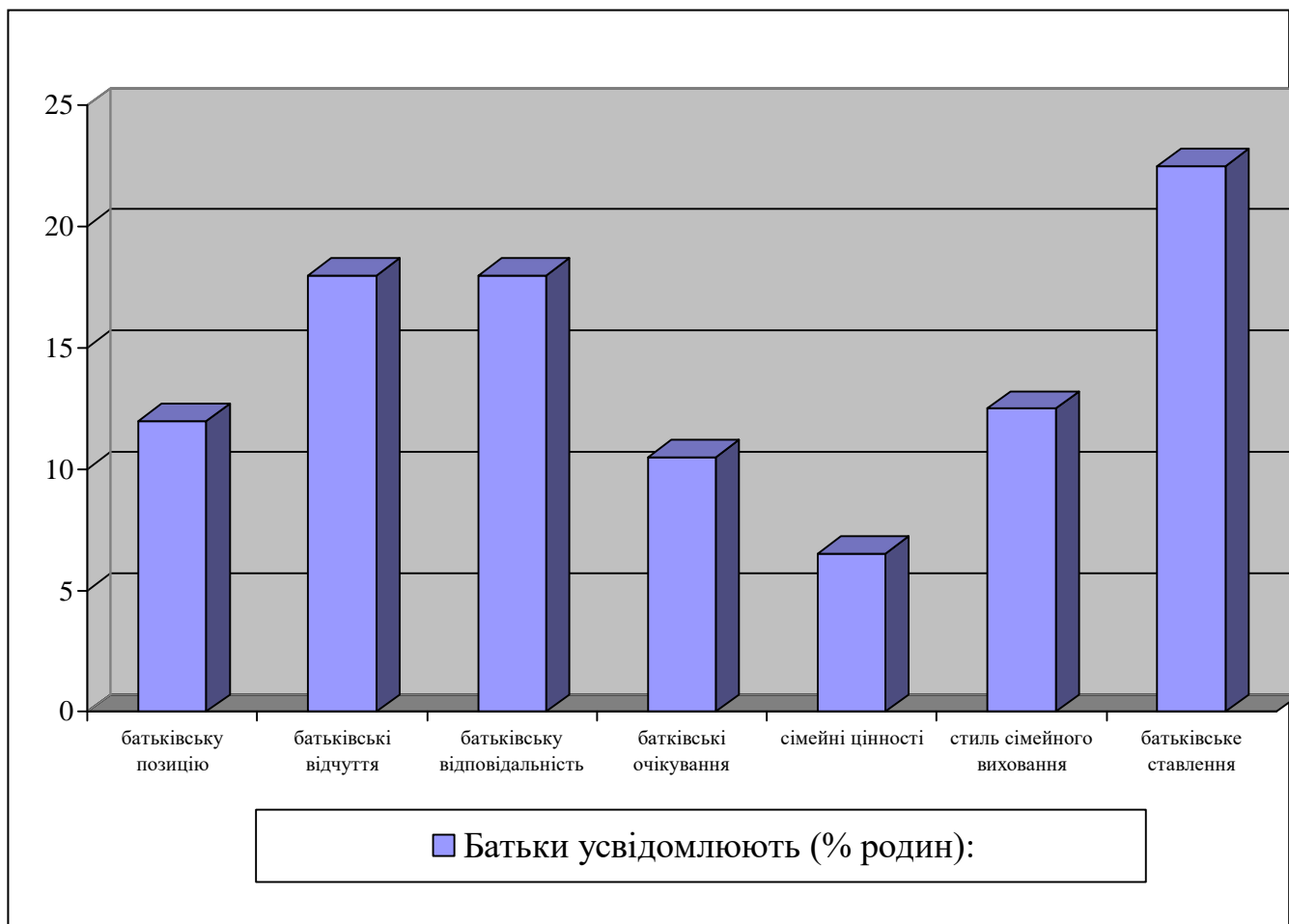

Рис. 2.3. Результати дослідження за опитувальником «Свідоме батьківство»

Наприкінці зазначимо, що групі батьків, що приймали участь у дослідженні, притаманні наступні характеристики:

1. Для батьків, які виховують дітей з ООП характерно виявляти емоційне неприйняття своєї дитини, вони використовують неадекватні форми взаємодії зі своєю дитиною, без проявів позитивних почуттів, малої усвідомленості важливості та цінності сім'ї, власних установок та очікувань.

2. У більшості сімей, які виховують дітей з ООП відсутня підтримка з боку батька, при цьому мати всі сили вкладає у сім'ю та відчуває власну незадоволеність становищем у ній. Відносини з дитиною відрізняються домінуванням батьків, відносинами залежності, прагненням до тотального контролю.

3. Більшість батьків, які виховують дітей з ООП мають незадоволеність сімейними відносинами, сумнівами, страхами, побоюваннями, що стосуються насамперед сім'ї.

4. Більшість сімей не вийшли за межі позитивного ресурсу, що свідчить про збереження позитивної сімейної динаміки. При цьому є проблемні зони сімейної організації.

Підсумовуючи результати тесту зазначимо, що переважна кількість батьків, що приймала участь у дослідженні сумлінно ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, інколи своєрідно і специфічно, інколи «по-своєму», але позитивно.

Зазначимо, що отримані дані дають підстави говорити про необхідність організації цілеспрямованого систематичного психолого-педагогічного супроводу батьків. Хоча батьки і намагаються виконувати свої функції і обов'язки по відношенню до дітей, але їм не вистачає знань, стратегій, ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ РОБОТИ З БАТЬКАМИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

3.1. Форми організації та етапність роботи з батьками в умовах інклюзивного освітнього простору

У сучасному українському освітньому просторі дедалі більше уваги приділяється питанням навчання дітей із особливими освітніми потребами.

Як правило, з появою в сім'ї дитини з ООП збільшуються матеріально-побутові, фінансові, житлові проблеми. Теоретичний аналіз проблеми показав, що серед сімей з дітьми з ООП найбільший відсоток становлять неповні материнські сім'ї.

У 15% батьків відбулося розлучення через народження дитини з інвалідністю, жінка, що виховує особливу дитину не має перспективи вторинного заміжжя. Тому до проблем сім'ї дитини з ООП додаються проблеми неповної сім'ї [53].

У психологічній літературі виділяють 3 типи сімей щодо реакції батьків на появу дитини з інвалідністю [48]:

- ✓ з пасивною реакцією, пов'язаною з непорозумінням існуючої проблеми;
- ✓ з гіперактивною реакцією, коли батьки посилено лікують, знаходять «лікарів-світил», дорогі ліки, провідні клініки тощо;
- ✓ із середньою раціональною позицією: послідовне виконання всіх інструкцій, порад лікарів, психологів.

У своїй роботі фахівець повинен спиратися на позиції 3-го типу сім'ї.

Поява у родині дитини з ООП завжди важкий психологічний стрес для всіх членів сім'ї. Наявність дитини з інвалідністю негативно впливає і на інших дітей у родині. Їм, звісно, батьки приділяють менше уваги, вони

гірше починають вчитися, через недогляд і зайнятість батьків здорові діти починають частіше хворіти, зменшуються фінансові і часові можливості можливості для культурного дозвілля такої родини.

Більш того, така родина може відчувати на собі негативне ставлення і осуд з боку оточуючих, близьких, що особливо травматично, сусідів, яких дратують некомфортні умови існування поруч із особливою дитиною, порушення тиші, спокою, різними девіаціями. Оточуючі люди, сусіди часто ухиляються від спілкування з родиною і діти з ООП чим позбавляють повноцінних соціальних контактів, кола спілкування, як саму родину, так і дитину з ООП. Лише невеликий відсоток родин, що виховують дитину з ООП відчують підтримку оточуючих [40].

У зв'язку з цим батьки не беруть дітей з ООП у театр, кіно, видовищні заходи тощо, тим самим прирікаючи їх від народження на повну ізоляцію від суспільства.

Батьки намагаються виховувати свою дитину, уникаючи її невротизації, егоцентризму, соціального та психічного інфантилізму, даючи їй відповідне навчання, профорієнтацію на подальшу трудову діяльність [40].

Медико-соціальна допомога нашій країні різко погіршилася у зв'язку з зміною соціально-економічної обстановки. Медико-соціальна реабілітація дітей з ООП має бути ранньою, етапною, тривалою, комплексною, включати медичні, психолого-педагогічні, професійні, соціально-побутові, правові та інші програми з урахуванням індивідуального підходу до кожної дитини. Головне - навчити дитину руховим та соціальним навичкам, щоб у подальшому вона змогла здобути освіту та самостійно працювати.

Недостатня інформаційна робота щодо пропаганди цілей, завдань, пільг, законодавств щодо медико-соціальної реабілітації. Вся соціальна робота орієнтована на дитину і не враховує особливості сімей, а участь

сім'ї в медико-соціальной роботі є вирішальним поряд зі спеціалізованим лікуванням.

Сім'я, де є діти з порушеннями розвитку - особливий об'єкт уваги. Отримавши інформацію про таку сім'ю, склавши план надання їй допомоги, розробляються рекомендації батькам, як слід доглядати таку дитину.

План реабілітації складається спільно з дитячим лікарем на кожен дитину-інваліда. Найчастіше з дитиною працюють соціальний педагог, психолог, невропатолог, психоневролог, логопед, масажист, дефектолог та інструктор з лікувальної фізкультури [17, 32].

Важливою стороною роботи з сім'ями, які виховують дітей з ООП, є створення громадських об'єднань батьків дітей з ООП, взаємозбагачення знаннями, досвідом, корисною інформацією; розширює коло спілкування із такими ж «колегами по нещастю». З іншого боку, згодом це спілкування у колі «колег по нещастю» дає поштовх до поділу соціального світу на «наших» і «не наших», що, своєю чергою, призводить їх до відокремлення від решти соціуму.

Одним із дієвих способів надання допомоги сім'ї, яка виховує дитину з обмеженими можливостями, є «батьківський клуб». Батьківський клуб як об'єднання батьків, які виховують дитину з особливостями розвитку, ставить перед собою такі основні завдання [3, 38] представлені нами у таблиці 3.1:

Таблиця 3.1

Завдання «Батьківського клубу»

	Зміст завдання
1	формування адекватного сприйняття батьками своєї дитини: важливо відійти від поняття «хвороби» та перейти до поняття «особливих законів розвитку»;

2	формування партнерських взаємин батьків із установами, що
----------	---

Продовження таблиці 3.1

	реалізують взаємозв'язок та взаємодоповнення знань, збагачення досвідом;
3	формування сприятливого мікроклімату в сім'ї для максимального розкриття наявних у дитини особистісних, творчих та соціальних ресурсів;
4	особистісний та соціальний розвиток батьків, формування навичок соціальної активності та конструктивності поведінки.

У батьківському клубі використовуються різноманітні форми роботи. Серед них, традиційні та нетрадиційні [38], представлені нами у таблиці 3.2.:

Таблиця 3.2

Форми роботи «Батьківського клубу»

традиційні форми роботи	нетрадиційні форми роботи
індивідуальні консультації з питань розвитку	організація виїзних заходів: відвідування театрів, музеїв, виставок та ін.
освітні семінари	організація виїздів за місто, екскурсій, зустрічей.
психологічні тренінги;	громадські акції
публікації досвіду виховання дитини у сім'ї	прес-клуби та тематичні круглі столи
заняття у системі «дитина - батько - фахівець»	зустрічі із представниками влади

участь у експертизі динаміки розвитку дитини	спільне проведення вільного часу
--	----------------------------------

Дитина з нормотиповим розвитком є джерелом великої кількості стимулів для своєї сім'ї, дитина з ООП - теж невичерпне джерело стимулів для своїх рідних, тільки якість їх зовсім інша, ніж у першому випадку. Дитина з порушеннями розвитку вимагає більшої терплячості, монотонного догляду та нагляду, більше механічної роботи, обізнаності, а відгуку з боку дитини, радісної задоволеності буває набагато менше, це призводить до односторонньої втоми, навіть виснаження. Треба намагатися розділити обов'язки в сім'ї, і суспільство має зробити свій внесок [39].

Сім'ї обирають інклюзивні школи для того, щоб їхні діти могли розширити своє спілкування з однолітками, що розвиваються нормотипово, а також отримати можливість спілкуватися з іншими батьками та вчителями. Висока позитивна оцінка з боку педагогів шкіл зусиль сім'ї у вихованні дитини з обмеженими можливостями слугує розробці механізмів ефективної співпраці сім'ї та школи. Для цього насамперед необхідний емоційний контакт, довіра, повага та прийняття, підтримка батьків та облік їхньої думки.

Консультативна, профілактична та просвітницька робота з сім'єю будується на ідеї співробітництва, збільшення її виховних можливостей, встановлення гармонійних дитячо-батьківських відносин. Завданнями цієї роботи є зміна психологічних установок батьків роль сім'ї в освітньому процесі; зміна стилю взаємовідносин із дитиною; ширше використання педагогічних можливостей сім'ї.

Крім цього, соціальна робота передбачає знайомство учнів та батьків з їхніми правами та обов'язками, законодавчими документами, а також – інформування про громадські та державні організації, що мають

відношення до осіб з обмеженими можливостями, як в Україні, так і за кордоном [45].

Педагоги надають конкретну практичну допомогу сім'ям, які виховують дітей з ООП, під час оформлення інвалідності та придбання спеціальних засобів для навчання дітей (тифло- та сурдотехніка). Інакше кажучи, педагог служить сполучною ланкою між дітьми та дорослими, забезпечує атмосферу соціально-психологічного сприяння в освітній установі, залучає батьків та громадськість до організації та проведення соціально значущих заходів.

Основною метою роботи з сім'єю є [47]:

- створення сприятливих умов для особистісного розвитку всіх членів сім'ї (фізичного, соціального, духовно-морального, інтелектуального),
- надання комплексної соціально-психологічної допомоги,
- захист дитини та її оточення від негативного впливу різних факторів на її особистісний розвиток.

Процес організованого співробітництва з сім'єю включає [52]:

- вивчення та опис звернень за допомогою;
- обстеження умов помешкання сім'ї;
- з'ясування загальних проблем родини, її специфічності;
- з'ясування цілей та очікувань сім'ї;
- спостереження форм реакцій у відповідь (мовчать, розповідають, сваряться, поводяться агресивно, не довіряють і т.д.);
- вивчення тих організацій і спеціалістів, які вже допомагали сім'ї та допомагають в даний час;
- вплив вилучень із сім'ї її членів;
- вивчення минулого сім'ї;
- вивчення особливостей особистості членів сім'ї.
- визначення етапів процесу роботи із сім'єю:

Перший етап. Виявлення асоціальних сімей [49].

Для виявлення неблагополучних сімей фахівець використовує різні методи вивчення сім'ї:

- ✓ спостереження за дітьми;
- ✓ опитування, анкетування батьків та дітей.

Діагностика сім'ї є постійним компонентом, на якому ґрунтується система допомоги та підтримки сім'ї.

Не слід розширювати діагностику, якщо до цього немає потрібних показань. Нове дослідження може бути здійснено тільки на основі аналізу попередньої діагностичної інформації. Слід розпочинати з первинної діагностики скарг батьків, а далі, вивчивши обґрунтованість цих скарг, виявити причини зазначених порушень.

Другий етап. Визначення типів сімейного виховання [49].

На цьому етапі використовують методики, спрямовані на вивчення дитячо-батьківських взаємин;

- визначення провідних патернів поведінки кожного члена сім'ї;
- вивчення характеру комунікації у ній.

Третій етап. Диференціація форм та методів роботи з сім'єю [49].

Розроблення плану роботи з сім'єю, спрямованого на коригування ставлення до дитини в сім'ї з огляду на переважаючий тип сімейного виховання.

Четвертий етап. Організація спільної роботи [49].

Для надання допомоги сім'ї (інформаційної, посередницької, дозвільної, соціальної та педагогічної) необхідна співпраця з різними фахівцями (педагогічний колектив, інспектор відділу опіки та піклування, соціальний захист тощо).

Основні функції у роботі з сім'єю представлені нами у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Основні функції у роботі з сім'єю [41]:

<i>Назва функції</i>	<i>Зміст функції</i>
<i>Охоронно-захисна функція.</i>	Вона спрямована на забезпечення безпеки життя дітей, їх безпеки від зовнішніх загроз, правовий захист законних прав та інтересів дитини, надання їй екстреної допомоги.
<i>Профілактична функція.</i>	У співпраці з іншими установами, організаціями педагоги ведуть роботу щодо раннього виявлення неблагополучних сімей, надають своєчасну допомогу у вирішенні внутрішньосімейних конфліктів, дають рекомендації щодо оздоровлення умов сімейного виховання, здійснюють кваліфіковану правову, психологічну підтримку.
<i>Відновлювальна функція.</i>	Здійснюючи заходи щодо оздоровлення умов життєдіяльності дітей у сім'ї, педагоги сприяють відновленню соціального статусу дитини, зміцненню її зв'язків із основними інститутами соціалізації, підтримують зусилля сімей, які виявляють готовність до подолання своєї функціональної неспроможності.
<i>Корекційно-розвиваюча функція.</i>	На основі комплексної

	діагностики визначається система
--	----------------------------------

Продовження таблиці 3.3

	заходів медико-соціальної, психолого-педагогічної роботи з дітьми та його сім'єю.
<i>Компенсаторна функція.</i>	Полягає у пошуку шляхів заміщення біологічної сім'ї, якщо неможливо подолати відчуження від неї дитини.
<i>Оздоровча функція</i>	передбачає супровід та рекомендації щодо зміцнення здоров'я дитини.

Діяльність фахівців із сім'єю протікає за **трьома напрямками**: освітній, психологічний та посередницький [41].

Освітній напрямок. Включає допомогу батькам у навчанні та вихованні. Допомога у навчанні спрямована на формування педагогічної культури батьків та їх просвітництво. Допомога у вихованні здійснюється шляхом створення спеціальних ситуацій, що виховують, з метою зміцнення виховного потенціалу сім'ї. Цей напрямок засновано на використанні педагогічної моделі допомоги сім'ї.

Психологічний напрямок. Включає соціально-психологічну підтримку та корекцію. Така підтримка з позиції педагога, спрямовано формування сприятливої психологічної атмосфери у ній. Надання підтримки у союзі з психологом стає найефективнішим.

Посередницький напрямок. Цей напрямок містить такі компоненти: допомога в організації, координацію та інформування. Допомога в

організації полягає в організації сімейного дозвілля (включення членів сім'ї до організації та проведення свят, ярмарків, виставок тощо).

Допомога в інформуванні спрямована на інформування сім'ї з питань соціального захисту.

Методи роботи із сім'єю [25]:

Метод переконання - допомагає переконати батьків у наслідках їхньої антигромадської поведінки. За допомогою цього методу можна домогтися, щоб батьки самі почали шукати шлях виходу із ситуації.

Метод спостереження – допомагає зібрати більше матеріалу організації виховної роботи у сім'ї. Педагог спостерігає за спілкуванням дитини, її поведінкою в сім'ї, у школі, на уроці, з однолітками, її дозвільною діяльністю.

Метод бесід – один із найпоширеніших методів при роботі з батьками, що дозволяє в довірчій обстановці з'ясувати причини проблем у сім'ї та намітити шляхи їх вирішення.

Крім того, мета педагогів полягає в тому, щоб не лише продуктивно співпрацювати з окремими сім'ями, а й знаходити новаторські способи взаємодії всіх сімей.

В інклюзивних школах вчителі розробляють механізми ефективного партнерства школи та сім'ї, які пов'язують сім'ї та школу і, зрештою, допомагають усім дітям навчатися та досягати успіху. На відміну від багатьох програм співробітництва, які орієнтовані на потреби сімей із середнім та високим достатком, працівники інклюзивних шкіл беруть до уваги всі сім'ї та використовують методи роботи, що дозволяють сім'ям з будь-яким доходом брати участь у житті школи.

Серед таких методів можна відзначити [6, 25]:

- ✓ підтримку інституту сім'ї у шкільній системі;
- ✓ посередництво між сім'ями та різними соціальними установами;

- ✓ надання сім'ям інформації;
- ✓ допомога із проїздом членів сім'ї до місця проведення шкільних заходів;
- ✓ проведення заходів та зборів недалеко від школи та місця проживання сімей;
- ✓ альтернативні варіанти роботи з дитиною;
- ✓ організацію заходів, за якої діти не відокремлені від батьків під час їх проведення;
- ✓ проведення заходів, орієнтованих на інтереси та потреби батьків;
- ✓ надання перекладача, якщо сім'ї необхідно.

Форми взаємодії з сім'єю, яка виховує дитину з ООП в умовах інклюзивного освітнього простору [11]:

1. Безпосередня робота з конкретною сім'єю [11]:

- педагог звертає увагу на зовнішній вигляд та оточення будинку, під'їзду, квартири у разі домашнього візитування;
- зустрічаючись із сім'єю, намагається побачитися не тільки з матір'ю, а й з батьком;
- відповідає на запитання батьків;
- дізнається від батьків про потреби проблем та ресурсів;
- запитує про позашкільні заняття дитини (якщо той досяг шкільного віку);
- демонструє стратегію поведінки, навчання, вирішення проблем.

В рамках цієї тактики батьки наносять візит педагогу (або педагогам) і в ході його:

- батьки спостерігають, як фахівець поводить себе з дитиною (наприклад, присутні у класі або на прийомі під час тестування);
- батьки відвідують шкільні консиліуми та комісії;
- педагог відповідає питанням батьків, пояснює;

- педагог спостерігає, як батьки поведуться з дитиною;
- пропонує батькам заповнити карти, схеми, запитальники щодо розвитку дитини, потім порівнює їх результати зі своїми відповідями;
- батькам подається письмовий звіт результатів тестування чи оцінювання.

2. Опосередкована робота із конкретною сім'єю [11, 23]:

- інформація та обмін коментарями здійснюються через спеціально організовані цифрові платформи, куди вносять записи, запитання, коментарі, наприклад, щотижня;
- домашній щоденник спостережень аналізується під час зустрічі;
- результати реабілітаційної роботи подаються у звітах (раз на півроку);
- педагог, залучаючи інших фахівців, організує письмові повідомлення, інформацію для батьків;
- контакти телефоном;
- батьки беруть у бібліотеці книги, навчальні посібники за рекомендацією педагога;
- батьки заповнюють карти, запитувальники, схеми розвитку здібностей дитини;
- рекомендуються заняття у вихідні дні, надається інформація про можливості відпочинку;
- батькам надається можливість знайомитися зі змістом папки матеріалів щодо їхньої дитини.

3. Безпосередня робота із групою батьків [28]:

- зустрічі з батьками, обмін інформацією, звіт про успіхи дитини,
- обговорення планів на майбутнє;
- виступи на зустрічі батьків та відповіді на їх запитання;
- організація семінарів для батьків, виступів, розмов;
- організація спеціальних курсів для батьків;

- залучення батьків до підготовки та проведення культурно-масових заходів;

- інтерв'ювання батьків про їхнє відношення, подальші очікування допомоги, що надається.

4. Опосередкована робота із групою батьків [28, 29]:

- надання батькам інформації про те, як, на яких умовах та у яких випадках звернутися до конкретних фахівців;

- організація та огляд методичної літератури, виставки книг, у «куточку» для батьків;

- видача батькам книг додому;

- підготовка письмових пропозицій щодо домашніх занять або заходів, що готуються, можливостей відпочинку;

- передача запитань для з'ясування потреб та думки батьків;

- організація стенду чи дошки оголошень там, де батьки чекають на дітей.

5. Розвиток контактів між сім'ями [42]:

- педагог може сприяти розвитку мережі "нянь" серед групи батьків;

- організувати відвідування сімей, де з'явилася дитина, яка потребує допомоги;

- допомогти в організації асоціації чи групи самопомоги батькам;

- запрошувати батьків для допомоги в роботі з ремонту або налагодження чого-небудь;

- домагатися того, щоб батьки були представлені у комісіях чи радах школи;

Пропонувати, щоб батьки приймали участь у діяльності громадських організацій, надання послуг

- допомагати батькам в організації клубів за інтересами та заходами для дітей;

- домагатися того, щоб батьки захищали свої права,.

Отже, особливі діти є частиною нашого суспільства. Ставлення до них визначає рівень культури та соціального розвитку. Байдужість і жорстокість до людей з особливими потребами ведуть до духовної деградації всього суспільства.

Гармонійно організована робота педагогів освітніх закладів із сім'ями, які мають дітей з ООП – гарантія успіху освітнього та виховного процесу, адаптації дітей з порушеннями розвитку у дитячому колективі.

3.2. Програма роботи з батьками, які виховують дитину з ООП

Виховна робота батьків у сім'ї – це насамперед самовиховання.

Кожному з батьків треба вчитися бути педагогом, вчитися приймати свою дитину такою, якою вона є, вчитися керувати взаємовідносинами з дитиною. Не всі сім'ї повною мірою реалізують весь комплекс можливостей на дитини [48].

Причини різні: одні сім'ї не вмiють цього робити, інші не хочуть, треті не розуміють, навіщо це потрібно або з чого почати. У всіх випадках необхідна кваліфікована педагогічна допомога, яка допоможе у визначенні правильного шляху: як виховувати, чого навчати, як навчати. Співробітництво сім'ї та педагога є необхідною умовою успішного корекційно-виховного впливу на розвиток дитини [52].

Мета програми: Створення оптимальних умов для гармонійного розвитку дитини з ООП у сім'ї через підвищення психолого-педагогічної та виховної компетентності батьків.

Завдання:

1. Навчання батьків спеціальним корекційним, методичним і виховним прийомам, необхідних для проведення занять із дітьми вдома.

2. Корекція розуміння батьком проблем їх дитини, а саме: виключення гіперболізації, мінімізації чи заперечення наявності проблем розвитку в дитини.

3. Корекція неконструктивних форм поведінки батьків.

4. Формування адекватної соціальної самооцінки батьків.

Завданнями консультативно – просвітницької та профілактичної роботи з батьками є [52]:

- ✓ Профілактика вторинних, третинних порушень у розвитку дитини;
- ✓ Профілактика перевантажень, вибір адекватного психофізичному розвитку дитини режиму праці та відпочинку вдома;
- ✓ Надання професійної допомоги у питаннях виховання, у вирішенні проблем, що виникають;
- ✓ Підготовка та включення батьків у процес реалізації індивідуальних комплексних програм для дитини, корекцію розвитку, вирішення корекційно - виховних завдань,.

Основними проблемами, що виникають у сім'ях з дітьми з ООП є [1]:

- Навмисне обмеження у спілкуванні: батьки дітей з ООП обмежують коло спілкування (як своє, так і дитини). Таким чином, соціальне середовище дитини з ООП обмежується сімейним колом, і це негативно позначається на соціалізації дитини.

- Гіперопіка: часто гіперопіка є єдиним способом самореалізації для батьків дитини з ООП. Внаслідок цього діти часто оточені зайвою турботою і починають використовувати свою неповноцінність, стають ревниві, вимагають підвищеної уваги.

- Батьки помилково вважають себе винними у стані дитини наполягають на проведенні безглузвих методів «лікування», які тільки засмучують дитину.

- Відсутність знань та навичок, необхідних для виховання дитини не дозволяють батькам створювати оптимальні (іноді й спеціальні) умови для дитини вдома.

Саме в умовах партнерських відносин між учасниками освітнього процесу та батьками можна визначити правильний маршрут корекційного впливу для кожної дитини з ООП.

Організаційні форми допомоги батькам [25]

При вивченні сім'ї та встановленні контактів з її членами використовую такі методи: анкетування, опитування, бесіда з членами сім'ї, спостереження за дитиною (цілеспрямоване та спонтанне), запис питань батьків, твір батьків на тему «Моя дитина», фіксація розкладу дитини.

Для проведення консультативно – просвітницької та профілактичної роботи використовую такі організаційні форми:

Індивідуальне консультування;

Навчальне консультування (ознайомлення з корекційною програмою, демонстрація корекційно - розвиваючих завдань, ігор та вправ);

Етапне консультування (коригування програм розвитку та корекції, збір додаткових відомостей про дитину, отримання «зворотного зв'язку»).

Найоптимальнішою формою корекційно – виховної роботи з батьками є індивідуальна робота, яка включає *індивідуальне консультування, структуру якого представлено.*

Таблиця 3.4

Структура індивідуального консультування

<i>Етап</i>	<i>Зміст</i>	<i>Методи реалізації</i>
Перший етап роботи	створення довірчих, відвертих відносин з батьками (що заперечують можливість і	бесіду, розмову, поточне анкетування

	необхідність співпраці).	
Другий етап	докладне обговорення загального стану	змінюються завдання та форми

Продовження таблиці 3.4

	психічного розвитку дитини; роз'яснення конкретних заходів допомоги дитині з урахуванням структури її дефекту; обговорення проблем батьків, їхнє ставлення до труднощів дитини; планування наступних розмов з метою обговорення динаміки поступу дитини в умовах корекційного впливу.	індивідуального впливу під час консультування формування в батьків «виховної компетентності» через розширення кола їх дефектологічних знань; залучення батьків до конкретних корекційних заходів зі своєю дитиною.
--	---	--

Найбільш ефективними серед форм індивідуального впливу вважаються [28]:

- спільне обговорення з батьками ходу та результатами корекційної роботи;
- аналіз можливих причин незначного просування у роботі та спільне вироблення рекомендацій;
- індивідуальні практикуми навчання з батьків спільним формам діяльності з дитиною, які мають корекційну спрямованість, перегляд занять педагога з дитиною, режимних моментів;
- залучення членів сім'ї до різних форм спільної з дітьми та педагогом діяльності (підготовка вистав для дитини (за її участю), спортивні розваги, організація інтеграційних заходів та спільна участь у них).

Стимулом до активної участі батьків у педагогічному процесі є створення бібліотеки ігор та вправ, де представлена демонстрація вдалих результатів діяльності батьків; фотоальбом із зафіксованими в ньому моментами діяльності дитини (батьків), художня творчість батьків з дітьми – посібник, виготовлений у сім'ї для занять із дитиною; виставки робіт мають важливу психологічну дію на дитину та дорослих; проведення спільного з дитиною (для дитини) театру, свят, інтеграційних заходів, що сприяють розвитку комунікативних умінь та навичок, закріплення пройденого матеріалу, підвищення самооцінки усвідомлення необхідності занять із дорослими.

Рекомендації для батьків, за принципами організації ефективної взаємодії з дитиною [30].

1. Активність та самостійність дитини.

Батько зобов'язаний допомогти дитині, але саме допомогти, а не зробити за неї. Найскладніше - дивитися на її невдалі спроби, її втому, часом розпач. Витримати цю напругу, цей стан свідомої безпорадності - завдання і великий подвиг батьківського кохання. Треба усвідомити, що віра у можливість і сили дитини, надасть їй сили та мужності.

2. Постійне наполегливе тренування щодня.

Будь-який розвиток і фізичний, і розумовий, відбувається послідовно, він не терпить стрибків та перерв. Тому кожен сходинку свого сходження дитина має пройти сама. Тільки тоді вона справді навчиться керувати собою.

Завдання батьків - розвинути та підтримати цю активність, послідовно ставити перед дитиною все більш складні цілі. Кожна поступка лінощам - це зрада своєї дитини.

3. Свідома безпорадність батьків.

Якщо батьки ловлять себе на думці, що не можуть більше дивитися на невдалі спроби дитини і готові щось зробити за неї – батьки жаліють не її,

а себе! Якщо батьки зробили щось за дитину, то відібрали у неї шанс навчитися чогось нового.

4. Безумовне прийняття дитини та її дефекту батьками.

Таблиця 3.5

Орієнтовний план програми роботи з батьками інклюзивного класу [31, 36, 42]

Форми взаємодії	Зміст роботи	Відповідальний	Період виконання
Інформація для батьків	Результати індивідуального розвитку дитини, шляхи її вдосконалення	Заст. директора	Вересень
Розмова на тему:	«Особливості роботи з дитиною з ООП»	Психолог	
Поради для батьків.	"Формування просторових уявлень у дітей з ООП, просторові співвідношення" (Для розвитку оптико-просторового сприйняття необхідно вчити дитину складання сюжетних картинок, наприклад з кубиків із частинами зображення чи розрізних карток із ілюстраціями). «Побудова геометричних форм та зображень за допомогою різних предметів, наприклад паличок»	Дефектолог	Жовтень
Консультація на тему:	Особливості навчання учнів що мають різні порушення розвитку	Вчитель, кл.керівник	
Рекомендації:	«Вдома не нудьгуємо» (для нормалізації оптико-просторового гнозису необхідно сформувані як навички оптико-просторового орієнтування і плоского конструювання, так і об'ємного).	Психолог	
Консультація:	"Правильний дидактичний матеріал" (Слід звертати увагу, що при порушенні зорових функцій, матеріал, яким користується дитина (наочні посібники,	Вчитель, кл.керівник	

	картинки). Повинні бути достатньо контрастними з фоном, на якому вони зображені.		
Консультація:	«Правильно проводимо заняття» (Під час проведення занять має бути обов'язковий, словесний супровід усіх рухових умінь та навичок. Важливо,	Вчитель, кл.керівник	Листопад

Продовження таблиці 3.5

	щоб у дитини виникало відчуття пози та формувалася схема руху.		
Консультація на тему:	«Організація навчання з використанням дистанційних технологій»	Вчитель, кл.керівник	
Бінарна консультація	«Фахівці щодо розвитку пам'яті у дітей з ООП» -Буклет «Ігри для розвитку уваги та посидючості» -Ігровий тренінг «Ігри у колі»	Психолог	
Індивідуальна бесіда:	"Нетрадиційні методи оздоровлення"	Мед. працівник	Грудень
Консультація:	"Сенсорний розвиток - це важливо"	Психолог	
Майстер клас:	"Артиляційна гімнастика разом з мамою"	Логопед	Січень
Консультація на тему:	Вплив батьківського стилю виховання дітей формування особистості	Психолог	
Консультація – практикум	«Особливості мислення дітей з ООП» (з практичними іграми та вправами, відвідування різних уроків за бажанням батьків) - Буклет «Ігри для розвитку мислення»	Дефектолог	
Пам'ятка батькам:	«Здоров'я дитини у ваших руках».	Мед. працівник	Лютий
Консультація:	"Давайте грати разом - реалізація потреби дитини в оволодінні мовними засобами"	Логопед	
Консультація:	"Ігри, які лікують".	Вчитель, кл. керівник	Березень

Консультація для батьків	Складання індивідуальних планів з дітьми, які мають відхилення у здоров'ї. Буклет із комплексом вправ.	Дефектолог психолог, кл. керівник	
Інформація для батьків	«Формування моторних навичок»	Психолог	Квітень
Проведення спільних занять із батьками	Практикум "Пальці допомагають говорити"	Логопед	

Продовження таблиці 3.5

Консультація презентація	– «Особливості розвитку пам'яті у дітей із ООП» Буклет «Ігри для розвитку пам'яті» Ігровий практикум «Граємо – розвиваємо» (для батьків)	Психолог, класний керівник	Травень
Пам'ятка	«Чим зайняти дитину влітку».	Кл. Керівник, психолог	

На розвиток та формування особистості дитини, з одного боку, істотно впливає її виняткове становище, пов'язане з обмеженням, що викликано дефектом, з іншого боку - ставлення сім'ї до порушень дитини, навколишня атмосфера. Тому, завжди потрібно пам'ятати про те, що особистісні особливості дітей з ООП - результат тісної взаємодії цих двох факторів.

Отже, система спрямованої роботи з батьками щодо підвищення їх компетентності та формування адекватної оцінки стану своєї дитини має бути частиною комплексної програми корекційного впливу на розвиток дитини з ООП.

Використання даних форм роботи з батьками дозволить краще засвоїти дитині пройдений матеріал, з цікавістю займатися у подальшому, підвищить рівень психічного та мовного розвитку дитини, підвищить активність та компетентність батьків у педагогічному процесі.

ВИСНОВКИ

1. В інклюзивному освітньому просторі об'єктами психолого-педагогічного супроводу є не тільки сама дитина, а й її батьки. Всі зусилля фахівців можуть бути зведені нанівець, якщо батьки самі не включатимуться до допомоги дитини.

Супровід родин, що мають дитину з ООП в освітньому процесі визначається як «цілісна системно організована діяльність, у процесі якої створюються соціально-психологічні та педагогічні умови для успішного навчання та психологічного розвитку дитини ООП у інклюзивному освітньому середовищі». Мета та зміст психолого-педагогічного супроводу родин дітей з ООП – це сприяння повноцінному розвитку та самореалізації дітей, які мають ті чи інші порушення, допомогу в освоєнні ними загальноосвітньої програми.

2. Проблема виховання та розвитку дитини з ООП спочатку стає занадто складним завданням для родини, батьки відчують почуття провини, горе, розпач, опиняються у складній психологічній і фінансовій ситуації. Таким сім'ям необхідна комплексна психолого-педагогічна допомога. Розвиток особистості дитини з ООП, веде до особливостей у розвитку їхньої мови та відхилень у формуванні пізнавальної діяльності. Це слідство вимагає відтворення певних умов роботи з дітьми цієї категорії. Такою умовою є створення корекційно-розвивального середовища.

Корекційно-розвиваюче середовище – це навмисно створений простір, який забезпечує не тільки корекцію та компенсацію функціональних порушень, адаптацію та соціалізацію дитини з ООП, а й служить розвитком особистості дитини в цілому. Корекційно-розвиваюче середовище в установах із інклюзивною формою навчання залишається головним реабілітаційним та соціально-адаптивним параметром виховання

та розвитку дітей з ООП та несе у собі видимі відмінності від предметно-розвивального середовища шкільних закладів.

3. З метою виявлення дитячо-батьківських взаємин у родині, отримання даних про те, як вона сприймає інших членів сім'ї та своє місце серед них, був проведений тест «Клінічний малюнок сім'ї» Р. Бернса та С. Кауфмана, який дає багату інформацію про суб'єктивну сімейну ситуацію досліджуваної дитини.

Можемо зазначити, що у переважній кількості школярів з ООП, а саме 58% в родині панує сприятливий клімат. У малюнках 33% школярів ми можемо спостерігати підвищений рівень тривожності, на малюнку це виражається у сильному штрихуванні або сильному натиску при малюванні фігур членів родини. 27% дітей відчують в своїй родині відчуття неспроможності. Можливо батьки, самі не розуміючи того, культивують це відчуття своїм стилем ставлення до дитини – гіперопікою, нехтуванням, синдромом невдахи.

Ворожість відносно себе або відносно членів родини спостерігається у малюнках 20 % учнів, це п'ята частина досліджуваних. І виражену конфліктність продіагностовано у 17% молодших школярів, що на малюнках проявлялася як зображення себе з розставленими у бік ручками, з підкресленими довгими пальцями. Два останні показники є досить вагомими у % значенні і потребують роботи фахівців з даними родинами.

Результати за тестом-опитувальником батьківського відношення (автори Варга А.Я., Столін В.В.) можемо зазначити, що найбільш розповсюдженими стилями дитячо – батьківських відносин є симбіоз і кооперація (27% родин), контролювати своїх дітей намагаються 20% родин, і самими негативними проявами відносин між дітьми і батьками є знехтувані діти і діти з «синдромом невдахи», що культивується батьками (13% відповідно).

Результати дослідження щодо опитувальника «Свідоме батьківство» (М.С. Єрміхіна, Р.В. Овчарової), підсумовуючи результати тесту зазначимо, що переважна кількість батьків, що приймала участь у дослідженні сумлінно ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків, інколи своєрідно і специфічно, інколи «по-своєму», але позитивно.

Зазначимо, що отримані дані дають підстави говорити про необхідність організації цілеспрямованого систематичного психолого-педагогічного супроводу батьків. Хоча батьки і намагаються виконувати свої функції і обов'язки по відношенню до дітей, але їм не вистачає знань, стратегій, ресурсів.

4. Серед методів роботи із родиною можна визначити: підтримку інституту сім'ї у шкільній системі; посередництво між сім'ями та різними соціальними установами; надання сім'ям інформації для можливості усвідомленого вибору; використання зрозумілої батькам лексики, проведення заходів та зборів недалеко від школи та місця проживання сімей; альтернативні варіанти роботи з дитиною; проведення заходів, орієнтованих на інтереси та потреби батьків тощо

Можна виділити наступні форми взаємодії з сім'єю, яка виховує дитину з ООП в умовах інклюзивного освітнього простору: безпосередня робота з конкретною сім'єю, опосередкована робота із конкретною сім'єю, безпосередня робота із групою батьків, опосередкована робота із групою батьків, розвиток контактів між сім'ями, тощо.

Особливі діти є частиною нашого суспільства. Ставлення до них визначає рівень культури та соціального розвитку. Байдужість і жорстокість до людей з особливими потребами ведуть до духовної деградації всього суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Т.Ф. Готовність батьків до виховання дитини. Педагогіка і психологія. № 4. 2002 С. 37-41.
2. Аладьїн А.А. Робота шкільного психолога з сім'єю. Проблеми і перспективи *Психологія*. Вип. 2. 1996. С. 28-34.
3. Акименко Ю.Ф. Тренінг батьківської ефективності. Програма і методика проведення. Практична психологія і соціальна робота. №6. 2009С. 21- 28.
4. Безпалько О.В. До питання про структуру та функції соціально-педагогічної діяльності. Практична психологія та соціальна робота. № 5. 2000. С. 12-14.
5. Бібліотечка шкільного психолога. Вип. 2. Психологічна служба школи. - Мозир: Риф «Білий вітер», 1998. - 132 с.
6. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання: Науковометод. посібник. К.: ІЗМН, 2008204 с.
7. Борщевська Л. В., Зіборова Л. В., Іванова І. Б. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами. К. : [б. в.], 1999. 79 с.
8. Богданова Т. Г., Жиліна А. В. Психологічні проблеми сім'ї, що виховує дитину з порушеннями у розвитку *Спеціальна психологія*. 2004. № 1. С. 72-76.
9. Бенюх Н. Є. Проблеми організації соціально-педагогічної допомоги сім'ям, у яких виховується дитина з особливими запитами. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї / упор. І. Б. Іванова. К. : УДЦССМ, 2008С.54- 56.
10. Борисова Ю. В. Методологія та методи соціальних досліджень : навч. посіб. К. : ДЦССМ, 2003. 216 с.
11. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах : тематична Державна доповідь про становище сімей в Україні за підсумками 2021 року /

- Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. К. : Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2022. 144 с.
12. Ви не самотні : на допомогу батькам дітей з особливими потребами / [за ред. Т. Д. Ілляшенко]. К. : Ніка-Центр, 2002. 40 с.
 13. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї / [ред. Л.П.Фалинська ; упорядкув. І. Б. Іванова]. К. : УДЦССМ, 2008. 84 с.
 14. Вознесенська О., Мова Л. Арт-терапія в роботі практичного психолога : використання арт-технологій в освіті. К. : Шкільний світ, 2007. 120 с.
 15. Галян О.І., Борисенко З.Т. Психологічні аспекти супроводу батьків дітей з особливими освітніми потребами. Теорія і практика сучасної психології : зб. наук. праць. 2019. № 2, т. 2. С. 44–49.
 16. Гонеев А. Д., Лифинцева Н. И., Ялпаева Н. В. Основы коррекционной педагогики. К.: Академия, 2002. 280 с.
 17. Доукіна О.М. Виховна діяльність батьків. Початкова школа. №1. 2005. С.53-56.
 18. Жмир В., Циганок С. Дослідження кризових ситуацій та шляхів їх подолання в сім'ях інвалідів із психічними захворюваннями. Соціальна політика і соціальна робота. № 3-4. 1999. С. 100-126.
 19. Журавльова Н.Ю. Психологічна діагностика сім'ї. Робота психолога та соціального педагога з різними категоріями сімей: Методичний дайджест / Укладач І.А.Серова. Луганськ: Знання, 2006. С. 68-82.
 20. Зайцева З.Г. Особливості функціонування сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї/ [ред. Л. П.Фалинська ; упорядкув. І. Б. Іванова]. К.: УДЦССМ, 1998. С. 19-23
 21. Ігнатенко К. В. Робота спеціалістів загальноосвітнього закладу з родинами дітей, що мають особливі освітні потреби. URL: dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3135/1/

22. Іванова І. Проблеми життєдіяльності сім'ї, яка виховує дитину з особливими потребами. Виховання дітей з особливими потребами в сім'ї [ред. Л. П.Фалинська ; упорядкув. І. Б. Іванова]. К. : УДЦССМ, 1998. С. 10-18
23. Ілляшенко Т.Д., Жук Т.В. Проблема психолого-педагогічної допомоги батькам, які виховують дітей з особливими освітніми потребами. Харківський осінній марафон психотехнологій 2019 : тези доповідей. Частина 2. URL: http://lib.iitta.gov.ua/717936/1/%D0%86%D0%BB%D0%BB%D1%8F%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%96%D1%83%D0%BA_2019_131-135.pdf
24. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.
25. Кот Н. Педагогічна допомога родині у вихованні дітей з особливими потребами. Кроки до компетенції та інтеграції в суспільство : 94 наук.-метод. зб. / [за заг. ред. Н. Софій, І. Єрмаков та ін.]. К. : Контекст, 2000. С.266- 267.
26. Коробкова В.Є. Аналіз проблеми ставлення батьків до інклюзивної освіти *Молодий учений*. 2022.№ 9 (404). С. 166-168. URL: <https://moluch.ru/archive/404/89232/>.
27. Колишкін О.В. Особливості корекційної педагогічної роботи із сім'ями, що виховують дітей з особливими освітніми потребами. Соціальна підтримка сім'ї та дитини у соціокультурному просторі громади : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, (11–12 листопада 2015 р.). Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. С. 38–41.

28. Кравченко Т. В. Форми просвітницької роботи з батьками: основні види та умови застосування. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. № 2. 2003С. 104-108.
29. Кукуруза Г. В. Психологічна модель раннього втручання: допомога сім'ям, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку: монографія. Х.: Точка, 2013. 244 с.
30. Марчук Т. Батькам про розвиток дітей, які потребують особливої уваги. Кроки до компетенції та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. [ред. Н. Софій, І. Єрмаков та ін.]. К. : Контекст, 2000. С. 260-262.
31. Мушкевич М.Л. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей *Психологія: реальність і перспективи*. 2017. Вип. 8. С 188-192.
32. Мілютіна К. Тренінг сімейного консультування. *Психолог*. №4. 2002С.7-10.
33. Нижник Л. Допомога дітям з особливими потребами. К.: Редакція загальнопедагогічних газет, 2004. 120 с.
34. Пінчукова Л. Родина з дитиною-інвалідом. *Соціальна психологія*. № 2. 2003. С. 126-133
35. Організація та методи роботи соціального педагога з дітьми із особливими потребами. URL:<https://studfile.net/preview/5602058/page:5>.
36. Організація діяльності громадських організацій, які надають допомогу хворим дітям : метод. посіб. /упорядник Н. Заболотна, А. Зінченко, Н. Комарова, Н. Романова. Київ, 2007. 92 с.
37. Поради батькам, які виховують дитину-інваліда [упоряд.: В.М. Єрмоменко, С. А. Репіна, С. В. Ковальова]. Запоріжжя : [б. в.], 2003. 39с.

38. Пюра О.С. Прикладні аспекти соціально-педагогічної роботи з батьками дитини з особливими освітніми потребами. *Молодий вчений*. Лютий, 2017 р. № 2 (42). С. 532–536.
39. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования Артамонова Е. И., Екжанова Е. В., Зырянова Е. В. и др.; под ред. Е. Г. Силяевой. К. : „Академія”, 2004. 192 с.
40. Психологія сім'ї. Навч. посібник./Під ред.В.М.Поліщука / - Суми.: Унів.книга, 2008. 240 с.
41. Пінчукова Л. Родина з дитиною-інвалідом. Соціальна психологія. № 2. 2003. С. 126-133
42. Романовська Д. Собкова С. Тренінг батьківської ефективності. Програма і методика проведення. Робота психолога з батьками [упоряд. Т.Гончаренко]. К. : Вид. дім „Шкіл. Світ” : Вид. Л. Галіцина, 2006 С. 35-51.
43. Спеціальна педагогіка: Понятійно-термінологічний словник [За ред. В.І. Бондаря]. Луганськ: Альма-матер, 2003. 433 с.
44. Соколова Г.Б. Актуальні питання психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дитину з ООП. Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць / за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Вип. 7. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори 2006, 2016. С 215-225
45. Соціальна робота з батьками, що мають дитину-інваліда [за ред. А.О. Бучака]. Рівне, 2001. 40 с.
46. Семиченко В.А., Заслуженюк В.С Мистецтво взаєморозуміння: Психологія та педагогіка сімейного спілкування К., 1998. 155 с.
47. Смирнова Е. Р. Реабілітація сем'ї. Дефектологія. № 5. 2005. С.11-15.
48. Титаренко Т. Як працювати з батьками хворих дітей. Психолог. № 5. 2003. С. 3-7.

49. Толстоухова С. В. На допомогу сім'ї у кризі. Соціальна робота в Україні: теорія і практика. № 1. 2006 С. 92-96.
50. Трубавіна І.М., Бугаєць Н.А. Методи вивчення сім'ї. К.: УДЦССМ, 2001. 76с.
51. Харченко С.Я., Краснова Н.П., Харченко Л.П. Соціальнопедагогічні технології: Навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Луганськ: Альма-матер, 2005. 552с.
52. Хмизова О.В. Остапенко Н.В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації *Соціальна робота в Україні: теорія і практика науково-методичний журнал*. 2011. № 3/4. С. 203-211.
53. Царькова О.В., Варіна Г.Б. Генезис трансформації почуття провини у батьків дітей з ООП. *Наука і освіта*. 2018. № 9-10. С 78-85.
54. Царенко Ю. Корекційно-розвивальні заняття. Корекційна робота психолога. [упоряд. О. Главник]. К. : Шкільний світ,. 2002С. 4-9.
55. Чулкова Л.О. Спілкування з дітьми у сім'ї. К.: Знання, 2001. 32с.